

KOOPERATİFÇİLİK

SAYI:NUMBER:75

OCAK-ŞUBAT-MART

1987

JANUARY-FEBRUARY-MARCH 1987

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

THE TURKISH CO-OPERATIVE ASSOCIATION was founded at İstanbul University in the year 1931, under the name of the Turkish Co-operative Society (Türk Kooperatifçilik Cemiyeti).

Its headquarters was moved to Ankara in late 1933, and at the beginning of 1934 amended its Statutes in conformance with the conditions prevailing at that date.

The Society changed its name into the «Turkish Co-operative Association» In 1948, and modified its Statutes in conformance with the Law No. 3512. or Associations.

The General Assembly of the Association convened on 30 th May, 1964 and resolved that in the light of its 33 years of experience and in accordance with the requirements of the planned economy era, the Statutes of the Association should be re-written. The new Statutes drawn up accordingly were reviewed and adopted by the General Assembly at its meeting on 27th June, 1965.

The Government declared it as an association serving public interest in 1946. The subject with which the Association is concerned, is theoretical and practical co-operative work. Its object is to propagate co-operative ideas in theoretical and practical fields, to promote the co-operative spirit and ideas, and to support activities in this direction.

In order to achieve the objectives outlined in its Statutes, the Association engages in the following activities :

a. Conduct or cause to be conducted research on the subject of co-operative movement, commission its members or other scholars, experts and authors to write articles and books and prepare summaries of articles and books on subjects pertaining to co-operative movement and publish them.

b. Prepare or cause to be prepared standard states for the various types of co-operatives.

c: Make contacts nationally or internationally among all types of public and private agencies, organizations, associations and persons on the subjects related to co-operative movement, legislation and applications, and express its opinion on these subject either directly or on request.

d. Convene academic meetings and arrange co-operative weeks, festivals and general co-operative conventions.

e. Conduct lectures, courses, seminars and general knowledge competitions in different parts of the country on the subject of co-operatives.

f. Join as member those international organization and associations whose objects are similar to its own.

g. Set up a library in the headquarters of the Association, closely connected with the co-operative movement concept, legislation and application and composed of books, periodicals and brochures in Turkish and foreign languages.

h. Participate in the conventions of international co-operative organizations, attend conferences to be arranged by such organizations and make the Turkish co-operative movement commonly known.

i. Make endeavours to ensure that the concept and application of the co-operative movement is widely diffused, that it develops and takes root, that it is included in the curricula of vocational schools, that chairs on the co-operative movement are instituted in the universities, academies, schools and that institutes specializing in the co-operative movement are founded.

k. Support and sustain the activities and enterprises of existing co-operatives act as guide to them in every respect, and at the request of the member co-operatives in solving their management problems.

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

SAYI: 75

OCAK - ŞUBAT - MART 1987

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır.
Fiyatı: 750 TL.
Yıllık Abone: 1200 TL.
Yurtdışı: 3000 TL.

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenışehir - ANKARA

Tel: 131 61 25 — 131 61 26

*

Türk Kooperatifçilik Kurum adına sahibi
Hüsni POYRAZ

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

*

Yayın Komitesi

Başkan : Doç. Dr. Orhan ARSLAN
Raportör : İ. Ünver NASRATTİNOĞLU
Üye : Halil Bilici
Üye : İsa KAYACAN
Üye : Alâaddin KORKMAZ

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Başyazı: Bu Yılki Çalışma Programımız KOOPERATİFÇİLİK	3
Türk Tarımında Tohumluk Meselesi Doç. Dr. Celâl ER	7
3308 Sayılı Çıracılık ve Meslek Eğitimi Kanunumuz ve Beklenenler Yusuf EKİNCİ	19
Ankara Çevrekeniti SİNCAN'a Tarımsal Kesimden Gelenlerin Sosyo-Ekonomik Durumları Lütfi ŞAHSUVAROĞLU	35

CO-OPERATION

A QUARTERLY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORKS

NUMBER : 75

JANUARY - FEBRUARY - MARCH 1987

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association

Correspondence Address:
Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenışehir - ANKARA
Tel: 31 61 25 — 31 61 26

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association
Responsible Editor
Hüsni POYRAZ

(The opinions expressed in the articles belong to the authors)

CONTENTS

EDITORIAL: Working Program for this year Cooperative Work	3
Seed Problems in the Turkish Agriculture Assoc. Prof. Dr. Celâl ER	7
The Law No. 3308 on Apprenticeship and Vocational Training and Expectations Yusuf EKİNCİ	19
Socio-economic Status of Those Coming From Rural Areas to Sincan, satellite town of Ankara Lütfi ŞAHSUVAROĞLU	35
Marketing Research and Importance in Administration Dr. Recai ÇINAR	50

Dizgi ve Baskı:
SİSTEM OFSET - ANKARA
Telefon: 29 18 81 - 29 63 97

Başyazı

BU YILKİ ÇALIŞMA PROGRAMI

Türk Kooperatifçilik Kurumumuz 55. hizmet yılını idrak etmiş bulunuyor. Yarım yüzyılı geçen bir süreden beri Türk Kooperatifçiliğine büyük hizmetler ifa etmiş, bilhassa kooperatifçiliği yurt sathına yaymaya ve geliştirmeye yönelik önemli gayretler göstermiş ve bunda da belirli bir seviyede başarılı olmuş Türk Kooperatifçilik Kurumu 1986 yılı olağan kongresini 8 Mart 1987 Pazar günü saat 14.00'te başlıyarak yapmıştır. Yönetim Kurulu Başkanımız kongre açış konuşmasında özet olarak Türk Kooperatifçiliğinin bugünkü durumuna temas ettikten sonra 1986 yılı faaliyetlerimizi vazih bir şekilde anlatmıştır.

Türk Kooperatifçilik Kurumunun bir yıllık faaliyetine toplu bir şekilde

bakılacak olursa gerçekten çok yoğun bir çalışma dönemi idrak ediliği görülecektir. Geçtiğimiz yıl içinde Kooperatifçiliğin bütün konularında etkili faaliyetler içinde bulunulmuştur. Özellikle kooperatifçilik eğitimi, yayın çalışmaları, başta kooperatifçilik haftası olmak üzere kooperatifçilikle ve milli mevzularla alakalı günlerin kutlanması, halkla ilişkiler, dış temas ve münasebetlerin geliştirilerek devam ettirilmesi; her seviyedeki okullarda kooperatifçiliğin genç nesillerimize benimsetilmesi, kooperatifçilikle ilgili danışma ve araştırma faaliyetlerinin daha ileriye doğru götürülmesi konularında büyük gayretler gösterilerek önemli çalışmalarda bulunulmuştur. Bu münasebetle 3 Mayıs 1986 tarihinde A.Ü. Çankırı Meslek Yüksek Okulu ve Çankırı Valiliğinin katılması ile mükemmel bir program uygulanarak Çankırı'da "Kooperatifçilik Günü" kutlanmıştır. Ayrıca yıl boyunca Ankara'da değişik tarihlerde memleketimizin önemli problemlerinden biri olan mesken kooperatiflerinin meselelerinin tartışıldığı "Dünyada Mekân" esnaf ve sanatkârlarımızın üyesi bulunduğu esnaf ve sanatkârlar kefalet kooperatiflerinin meseleleri üzerinde durulan "Altın Bilezik" ve tüketim kooperatiflerinin problemlerine çözüm araştırılan "Bir Lokma Bir Hırka" seminerleri yapılmış ve bu konularda kamuoyunun aydınlatılmasına çalışılmıştır. Her yıl olduğu gibi geçen yıl da 30 haziran ve 5 temmuz tarihleri arasındaki kooperatifçilik haftası münasebetiyle yurt dışında ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde geniş ve zengin kutlama programları hazırlanarak başarılı ve etkili bir şekilde uygulanmıştır. Bu vesileyle tam bir hafta boyunca basın ve TRT başta olmak üzere bütün ülkede toplumun kooperatifçilik havası teneffüs etmesi için ciddi gayretler gösterilmiştir.

Daha önceki yıllarda olduğu gibi geçen yıl da Türk Kooperatifçilik Kurumu kooperatifçilikle ilgili sahalarda, gönül ve kafasını kooperatifçiliğe vermiş bilim adamı ve araştırmacıları desteklemek ve cemiyetimizin önemli bazı problemlerine hal çaresi aramak için araştırma konuları tesbit etmiş ve bu konuları kamuoyuna ilân ederek araştırma yapılmasını temin etmiştir. Türk Kooperatifçilik Kurumu yayın faaliyetleri bakımından geçtiğimiz yıl gerçekten altın bir yıl yaşamıştır. "Karinca" Kooperatif Postası, "Kooperatifçilik" isimli elimizdeki ilmi dergimiz ve "Cooperation in Turkey" yabancı dilde basılan dergimiz zamanında fevkalâde zengin ve doyurucu bir muhteva ile yayın hayatına devam ederek, KARINCA Dergisi 600. Şeref Sayısını idrak etmiştir. Bu vesile ile yapılan basın toplantısı, verilen resepsiyon ve tanıma faaliyetleri TRT ve basın tarafından ciddi bir şekilde değerlendirilmiştir. Bunların yanında tertip edilen ve yukarıda isimleri zikredilen toplantıların tebliğleri kitap halinde yayımlanarak kamuoyunun ve özellikle kooperatifçilerin yararlanmasına arz edilmiştir. Türk Kooperatifçilik Kurumunda, Türk Kooperatifçiliğine ve Türk kültürüne hizmet için sık sık konferanslar düzenlenerek sahalarının uzmanı olan bilim adamı ve araştırmacıların kamuoyunun karşısına çıkması ve halkımızın bunlardan yararlanması temin edilmiştir.

Yurt dışında muhtelif ülkelerde yapılan milletlerarası kooperatifçilik toplantılarına imkânlar ölçüsünde katılmış ve ülke dışındaki kooperatifçilik faaliyetleri belirli bir ölçüde takip edilmeye gayret gösterilmiştir. Yurt dışından bazı kooperatifçi heyetlerin Türkiye'ye gelmesi temin edilerek Türk Kooperatifçiliği ve Türkiye tanıtılmaya gayret edilmiştir. Geçtiğimiz yıl boyunca bilhassa Ankara'daki orta öğretime bağlı okullar imkânlar elverdiğince ziyaret edilerek kooperatifçiliğin değişik konularında konferanslar verilmiş ve genç gönüllerde kooperatifçilik sevgisinin ateşi yakılmaya çaba sarfedilmiştir.

Yukarıdan beri özet olarak ifade etmeye çalıştığımız ve Kurumumuz tarafından 1986 yılında gerçekleştirilmiş faaliyetlerimiz yapılan kongrede çok daha detaylı bir şekilde arz edilmiş, üyelerimizin övgü ve takdirlerine mazhar olmuştur. Olgun ve cidden verimli bir tartışma ortamında devam eden kongremizde, kongreye katılan üyeler muhtelif mevzulardaki görüşlerini dile getirmişlerdir.

1986 yılı olağan kongresinden ve üyelerimizin Türk Kooperatifçilik Kurumu Yönetim Kurulumuzu teşvik ve teşyi eden davranışlarından aldığımız taze ve yeni güçle içinde bulunduğumuz yıla fevkalâde zengin bir çalışma programı ile girdiğimizi belirtmekten zevk duymaktayım. 1987 yılındaki çalışma programımız 1986 yılında gerçekleştirilen faaliyetlerimizden daha da zengin ve kapsamlıdır. 1987 yılında kooperatifçiliği her bakımdan daha ileriye götürmek için kongrede tasvip edilen programın gerçekleştirilmesine azami dikkat ve gayret gösterilecektir. Bu cümleden olarak, eğitim, danışma ve araştırma, halkla ilişkiler, dış münasebetler, mevzuat, basın ve yayın konularında hummalı faaliyetler içinde olunacaktır. Karınca, Kooperatifçilik ve Cooperation in Turkey yayın organlarımızın muhtevaları daha zenginleştirilerek ve trafları daha da artırularak yayın hayatına devam edilecektir. Bütün bunlardan ayrı olarak 1987 yılı Aralık ayında, her üç yılda bir yapmayı bir kooperatifçilik geleneği haline getirdiğimiz milletlerarası kooperatifçilik kongresi yapılacaktır (15-17 Aralık 1987). Bu kongre ile ilgili bütün çalışmalar en ince teferuatına kadar plânlanmış ve icra safhasına konulmuştur. Bu konulardaki sözlerimize son vermeden önce Türk Kooperatifçilik Kurumu üyeleri başta olmak üzere, kooperatifçiliğe gönül vermiş ve bu sahada ilmi çalışma yapanlardan; Karınca, Kooperatifçilik ve Cooperation in Turkey okuyucularından her üç dergimiz için de Türkçe ve yabancı dilde yazılar beklediğimizi de bilhassa belirtmek istiyorum.

KOOPERATİFÇİLİK

TÜRK TARIMINDA TOHUMLUK MESELESİ

Doç. Dr. Celâl ER

GİRİŞ

Dünya nüfusu her geçen gün hızlı bir şekilde artmaktadır. Artan nüfusun gıda ve besin ihtiyacını karşılamak büyük bir mesele haline gelmektedir. Elbetteki insanların yaşamak ve hayatlarını idame ettirmek sadece gıda ve besin maddelerine bağlı değildir, fakat en önemlilerinden biri olduğu da muhakkaktır. Halen dünya nüfusunun % 25'i yetersiz beslenme veya açlık tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu duruma çare bulmanın tek çıkar yolu zirai üretimin miktar ve kalitesini yükseltmektir.

Bütün dünyada ekonomik faaliyetler zamanımıza damgasını vurmuş durumdadır. Dünya milletleri bir ekonomik yarış, hatta savaş içerisindedirler. Bu ekonomik mücadele ve savaşın hedefi yeterli gıda alabilme, beslenme, hayat standardının yükseltilmesi, refah ve mutluluğun artırılmasıdır. XXI. yüzyıla yaklaşırken insanlığın mutluluğu için olmasa bile refah seviyesini artırmaya yönelik politikalarının belli bir ölçüde de olsa başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar insanları mutluluğa ulaştırmanın tek yolu sadece onların refah seviyesini yükseltmek değilse de, önemli sebeplerden biridir. Hatta bazı görüşlere bakılırsa gıda ve beslenme meselesi insan mevcudiyetinin vazgeçilmez bir ihtiyacı olduğu kadar; kültür, eğitim ve refah seviyesinin de bir göstergesidir. Günümüz dünyasında toplumlar ve milletler bu bakış açısından değerlendirilmekte, hatta bu kıymet, adeta insan mutluluğunun da ölçüsü haline gelmiş bulunmaktadır. Zamanımızda gıda ve beslenme meselesini ideal seviyede halletmiş ülkelerin sayısı çok değildir. Sanayileşmiş ve zengin ülkeler bu ihtiyaçlarını en yüksek seviyede karşılamışken, kalkınmakta olan ülkeler açlığı yenme savaşını vermektedirler. Birleşmiş Milletler Teşkilatı vasıtasıyla veya ikili olarak sağlanan, dünya milletleri arasındaki etkili işbirliğine rağmen, günümüzde hala fertleri yetersiz ve yanlış beslenen, açlık çeken ve hatta açlık sebebiyle kitleler halinde ölümlere sahne olan ülkeler vardır. Gelişmekte olan 90 kadar ülkede gıda üretiminin kendi ihtiyaçlarını karşılayamadığı görülmektedir. Özellikle Afrikada bulunan milletler, aynı zamanda ekonomik ve teknolojik sıkıntı çekmektedirler. Gıda ve beslenme meselelerinin ön planda olduğu bu ülkelerde sıkıntıların bir süre daha devam edeceği kolaylıkla tahmin edilebilmektedir. Çünkü Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO)'nın verilerine göre gelişmekte olan 90 kadar ülkede nüfus artış hızı % 2.3 olup, 2000 yılında sadece bu ülkelerin nüfusu 4 milyara yaklaşacaktır. Halen dünyadaki yıllık zirai üretim artışı

TÜRK TARIMINDA TOHURLUK MESELESİ

% 2.6'dır. Bu oran % 3.5'a çıkarılabildiği takdirde bile ancak bugünkü durum muhafaza edilebilecektir. Beslenmede kâfi seviyeye çıkabilmek için tarımdaki üretim artışının, stokları da yerine koyabilmek şartıyla yıllık ortalama olarak % 8'e erişmesi gerekmektedir.

Halbuki gelişmekte olan ülkelerde zirai üretim politikaları, sadece o ülkenin gıda ve beslenme ihtiyacını karşılamayı amaç edinmekten ibaret olmayıp, aynı zamanda ihracat ile döviz sağlamak ve büyüyen, hızlı bir şekilde göç eden tarım nüfusuna da istihdam alanı temin etmek gibi hedefleri de birlikte ihtiva etmektedir. Hükümetler tarafından öngörülen üretim plan ve programlarını başarmada, ülkelerin kaynakları, tabii zenginlikleri, gelişme seviyesi ve geçmişteki performans son derece etkili olacaktır. Buna göre sosyo ekonomik, lokal ve ekolojik şartlara bağlı olarak değişik seviyelerde ürün artışını amaçlayan stratejilerden de söz edilebilmektedir. Bu temel stratejiler, muhtelif genetik yetenekleri temsil eden uygun tohumluk, damızlık, fidan ve fideyi de kavramaktadır.

Tarımda zirai üretim ve kalitenin artırılması birim alan ve birim hayvan verimini artırmak önemlidir. Ekim alanlarını ve kantitatif olarak hayvan sayısını artırmak fazla bir mana ifade etmez. Ayrıca pek çok ülkede ekim alanları marjinal sınırlarına ulaşmış ve hatta geçmiştir. Herhangi bir yerde birim alan verimi % 100 artırılabilmiş ise; bu artışta üretimi artıran faktörlerden zirai girdilerin payı; % 25-30 gübre ve gübrelemeye, % 20-25 tohum ve tohumluğa, % 25 su ve sulamaya, % 10-15 makina ve makinalaşmaya ve % 20'de zirai mücadeleye aittir. Tohum ve tohumluğun 1/4 oranında olan verim artışındaki payı bitkisel üretime doğrudan doğruya, hayvansal üretime ise dolaylı olarak etkili olmaktadır.

TOHURLUK KAVRAMI VE TOHUMUN YAPISI

Tarımda tohum ile tohumluk birbirine karıştırılmaması gerekli iki ayrı kavramı ifade etmektedir. Tohum çiçekteki dişi organın, kendi veya başka çiçeklerin erkek organlarında teşekkül edip dölleme gücüne erişen çiçek tozlarıyla döllenmesi neticesinde meydana gelen, embriyo ve endosperm ihtiva eden generatif üreme organıdır. Tohumluk ise; bitkisel üretimde kullanılan generatif veya vegetatif bitki kısımlarıdır. Bu tariften de anlaşılabilceği gibi tohumluk hem generatif hem de vegetatif olabilmektedir.

Generatif tohumluk denildiği zaman döllenme suretiyle meydana gelmiş, noksansız embriyo ve endosperm ihtiva eden tohum, meyva durumu veya kısımları gibi üreme organları anlaşılmalıdır. Vegetatif tohumluk denildiği zaman ise; yumru, soğan, stolon, rizom, kalınlaşmış anakök ve çelik gibi regenerasyon kabiliyeti (kendi kendini geliştirme) olan bitki kısımları söz konusudur.

Generatif tohumluklar ile vegetatif tohumluklar birbirleriyle mukayese edilecek olursa, birinin diğerine göre bazı üstünlükleri veya zayıf yönlerinin bulunduğu görülmektedir. Generatif tohumların su oranı düşük olup bu yüzden saklama ve taşınmaları daha kolaydır. Ayrıca generatif tohumluklar vegetatif tohumluklara göre birim alana daha az sarfedilirler. Generatif tohumluklarda hastalıkların nakli ve yayılması da daha azdır.

Vegetatif tohumluklarda su oranı oldukça yüksek olup taşınmaları, özellikle muhafazaları güç ve masraflıdır. Vegetatif tohumluklarda bazı hastalık etmenleri, özellikle bakteri ve

virüsler, hatta mantar sporları çok kolay bir şekilde taşınır ve yayılırlar. buna mukabil vegetatif tohumluklarda dikkat edildiği, hastalık ve zararlılardan iyi korunabildiği takdirde açılma ve dejenerasyon söz konusu değildir. Halbuki generatif tohumluklarda, özellikle yabancı döllenen ve hebrid tohumluğu elde edilmiş olan kültür bitkilerinde tohumluğu ya her yıl veya en geç 4-5 yılda bir değiştirmek gereklidir.

Tohumun yapısı ürün türlerine göre şekil, büyüklük, embriyonun yeri ve yapısı, endosperm (depo maddeleri) varlığı, çeşitliliği ve depo edildiği yer bakımından büyük bir farklılık gösterir. Tohumların bu özellikleri bitkilerini teşhiste ölçü olarak kullanılmaktadır. Genel olarak tohumun yapısı meydana geldiği çiçeğin, özellikle de dişi organın yapısı ile yakından ilgilidir. Olgun bir tohumda tohum kabuğu (testa), besi doku (endosperm) ve bitki minyatürü (embriyo) bulunmaktadır. Testa, tohumun gelişmesi esnasında tohum taslağında bulunan integümentlerin değişmesi ile meydana gelir. İntegümentler 1-2 bazen de 3 adet olabilir. Tohum kabuğu bir kaç tabaka hücreden yapılmış bir dokudan ibarettir. Tohum kabuğu tohumun embriyosunu bir zırh gibi sararak onun herhangi bir zarara uğramasını önler. Tohum kabuğu bazı bitkilerde sadece kabuk, bazen de tohum kabuğu meyva kabuğundan meydana gelir. Buğdaygillerde bu iki kısım birleşmiş ve karyopsis halindedir.

Endosperm (besi doku), embriyo kesesinin dibindeki ikinci çekirdek ile çiçek tozu tüpünün ikinci çekirdeğinin birleşmesinden meydana gelen çok hücreli bir besin dokusudur. Endosperm daha sonra çimlenecek olan tohuma çimlenme ve ilk gelişme sırasında gerekli olan besin maddelerini depo eder. Bazı bitkilerin tohumlarında endosperm küçülmüş, perisperm gelişmiştir. Bazı bitkilerde (karabiber ve şeker pancarı gibi) endosperm tamamen kaybolmuştur. Bazı durumlarda da endosperm, tohum olgunlaşmadan önce embriyo tarafından tüketilir ve baklagillerde olduğu gibi yedek besin maddelerini embriyo kendisi depo eder. Büyük tohumlarda endosperm bulunmaz. Ancak bunun yerine iki kotiledon bulunur.

Embriyo tohumun yeni bir bitki meydana getirecek kısmı olup döllenme sırasında erkek ve dişi eşey hücrelerinin birleşmesinden meydana gelir. Tam teşekkül etmiş herhangi bir embriyoda ortaya çıkan farklılaşma neticesinde kotiledon, plumula, hipokotil ve radícula bulunur. Kotiledon (çenek), embriyonun çimlenmesi sırasında büyüme konisini koruyan ve ilk yaprak haline gelerek fotosentez yapan kısmıdır. Baklagillerde olduğu gibi bazen besin maddesi de depo edilebilir. Kapalı tohumlu bitkiler kotiledon sayısına göre sınıflandırılırlar. Plumula embriyonun teşekkül ettirdiği yeni bitkide toprak üstü organlarını meydana getirecek kısmıdır. Hipokotil, kotiledonların alt tarafında kısa bir eksen olarak bulunmaktadır. Hipokotil, embriyonun tomurcuk ve kökcük kısımları arasında yer almıştır. Bu kısım, bitkilerde boğum ve boğum aralarını meydana getirmektedir. Radícula ise, yeni bitkide embriyonun kök dahil toprak altı organlarını meydana getiren kısmıdır.

TOHURLUKLARDA ARANAN DEĞERLER

Generatif veya vegetatif olsun herhangi bir tohumluğun üretimde kullanılabilmesi için belli değerlere sahip olmalıdır. Her ürün soyu (çeşit) için aranılacak olan değerler fiziki, biyolojik ve genetik olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Tohumlukların fiziki değeri denildiğinde tohumluğun saflığı, bindane ağırlığı, hektolitreye ağırlığı, başka ürün ve diğer çeşitlerin tohumlarının bulunmaması; yabancı ot tohumları, hastalık sporları, zararlı böcek, larva

TÜRK TARIMINDA TOHMLUK MESELESİ

ve yumurtalarından arı olmak, cansız yabancı madde oranı; renk, koku ve parlaklık ile tohumda bulunan su oranı anlaşılmaktadır.

Tohumluğun biyolojik değerinden kastedilen, ürün soylarının canlılığı, daha doğrusu çimlenme hızı ve gücü ile sürme gücü ve hızıdır. Özellikle generatif tohumluklarda biyolojik değer, tohumların olgunlaşma durumu, uyku hali veya dormansi, sert veya kalın kabukluluk gibi özelliklere göre yükselip alçalabilmekte, çok değişebilmektedir. Tohumluklarda biyolojik değer tayin etmenin belirli metotları vardır. Bu metotlar uygulanarak biyolojik değer tesbiti yapılır.

Genetik değer her hangi bir tohumluk için ayrı bir mana ve önemi vardır. Ziraî üretimde kullanılacak herhangi bir bitkinin bütün karakterleri, o bitkinin elde edileceği tohumlukta gizlidir. Tohumluk ekildikten veya dikildikten sonra teşekkül eden bitki ve üründe kendini gösteren değerlere tohumun genetik değeri denir. Tohumluklarda aranılan en önemli genetik değerler yüksek verim ve üstün kalite, kışa ve kuraha mukavemet ile hastalık ve zararlılara dayanıklılıktır.

Pratikte çoğu kez iyi tohumluk ile iyi çeşit birbirine karşıtılmaktadır. Halbuki iyi tohumluk ile iyi çeşit ayrı ayrı kavramları ifade etmektedir. İyi tohumluk denilince herhangi bir çeşitin yukarıdan beri izah edilen fiziki, biyolojik ve genetik değerlerinin yüksek olduğu tohumluğu anlaşılmalıdır. İyi çeşit ise; belirli bir bölgede mevcut çevre şartlarında diğer çeşitlere göre daha yüksek verim ve kalite kabiliyetine sahip olan ürün soylarıdır.

Tohumlukların değerini ifade eden bir diğer ölçü de onların sahip oldukları derece ve kademeleridir. Kısaca EOASKY harfleri ile ifade edilen tohumluklar elit, orijinal, anaç, sertifikalı, kontrollü ve yağlık kademelerinde bulunurlar. Bu kademelerden elit, orijinal ve anaç tohumluklar genellikle ıslahçı elinde bulunmakta, sertifikalı ve kontrollü tohumluklar ise ziraî üretimde kullanılmaktadır.

TÜRKİYE'DE DURUM

Anadoluda binlerce yıldan beri tarım yapılmakta olup bu konuda toplumumuzda büyük bir tarım kültürü potansiyeli mevcut bulunmaktadır. Cumhuriyetten önceki zamanlarda devletimizin kudretli, cemiyetimizin müreffeh ve insanımızın mutlu olduğu sürece tarımda da zamanın en üstün ürün soyları kullanılmış ve tohumluk ve damızlığa gereken önem verilmiştir. Ancak tarihin akışı içerisinde devlet ve toplumumuzun geçirdiği bilinen sarsıntılar tarımda da, dolayısıyla tohumluk konusunda da gerilemelere sebep olmuştur. Yeni Türk Devletinin kuruluşu ve Cumhuriyetin ilanı ile birlikte diğer sahalarda olduğu gibi ziraatta da yeniden ciddi ve muhtevalı çalışmalara başlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan Tohum İslah ve Üretme İstasyonları elde ettikleri ıslah çeşitlerinin tohumluklarını belli bir ölçüde de olsa üretmiş ve yakınlarında olan çiftçilere dağıtmışlardır. 1940'lara kadar her bitki türü için ıslah edilebilen ürün soyları ve üretilip dağıtılabilen tohumluk, yılda bir kaç yüz tonu geçmemiştir. Ancak 1940 yılından sonra zamanın hükümetleri tarım konularına daha büyük bir önem atfetmeye başlamış ve bunun üzerine "Devlet Üretme Çiftlikleri" veya Ziraî Kombinaları kurmuşlardır. Burada, bu konuda büyük hizmetleri geçmiş gerek ilim adamı ve gerekse

icraatçı olarak Türk Tarımına damgasını vurmuş olan mümtaz insan Ziraat Vekili Sayın Prof. Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu'nu rahmet ve şükranla anmanın bütün ziraatçılar için şerefli bir vecibe olduğunu hatırlatmak istiyorum.

1950 yılına kadar olan devrede bitki islahı, çeşit geliştirme ve tohumluk konusu ile meşgul olanlar, bitkilerin genetik kabiliyeti ve potansiyelinden daha çok, fakir ve primitif şartlara uyabilecek ürün soylarını ortaya koymak ve bunları geliştirmek için çaba sarfetmişlerdir. Çünkü o devrelerde gübre ve gübreleme, makina ve mekanizasyon, su ve sulama, zirai mücadele ve tohumluk, hatta destekleme ve kredi gibi modern tarım girdileri değişik sebeplerden dolayı uygulanamamaktaydı. Bu sayılan faktörlerin uygulanamadığı ortamlarda tohumlukta saklı bulunan yüksek kalite ve verim kabiliyetlerinin ortaya çıkması söz konusu değildir.

1950 yılından sonra Türkiye'de, önceki dönemlere göre daha serbest bir ekonomik sistem uygulanmaya başlanmış ve dışa açılma çabaları belli bir ölçüde hız kazanmıştır. Buna paralel olarak tarımda da büyük ve bünyevi değişiklikler olmaya başlamış ve 1952-1962 yılları arası memleket ölçüsünde tohumluk sertifikasyonuna geçiş için bir hazırlık dönemi olmuştur. 1963 yılında 308 sayılı Tohumlukların Tescil, Kontrol ve Sertifikasyonu Hakkındaki Kanun yürürlüğe girmiş ve tohumluk konusu istenilen seviyede olmasa bile büyük ölçüde bir disiplin altına alınmıştır.

Pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de önce makro seviyede ve memlekette en fazla üretilen ürünlerin tohumlukları üzerine eğilinmiş ve bu bitkilerin tohumları temin edilerek çiftçiye ulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu meyanda buğday, pamuk, pancar, tütün, ayçiçeği, susam, haşhaş, arpa, patates, mısır, çeltik ve yerfıstığı gibi bitkilerle bir çok sebze tohumu; çeşitli meyva, asma ve zeytin fidanı, ayrıca bazı orman ağaçları fidanları üzerinde önemle durulduğu zikredilebilir. Bütün bunlara rağmen Türkiye'de tohumluk ve tohumculuk konusunun uzun yıllar devletin kanuni desteğinden mahrum olarak bürokrasinin takdir ve otoritesiyle yürütüldüğü söylenebilir. Zira bu konudaki kanuni düzenlemelerin başlangıcı yukarıda da ifade edildiği gibi ancak 20-23 yıl gerilere gidebilmektedir.

Halbuki bu konularla meşgul olup düşünce geliştirmeye çalışanların hemen hepsi çok iyi bilmek durumundadırlar ki, son 60 yıllık Cumhuriyet Türkiye'sinde verimin, dolayısıyla üretimin miktar ve kalite itibarıyla sağladığı en büyük başarı payı tohumluğa aittir. Daha evvel de ifade edildiği gibi, tohumluğun verim ve üretim artışındaki payı normal şartlar altında % 25, fakat geliştirilmiş ve iyileştirilmiş ortamlarda % 40'lara kadar yükselebilmektedir. Türkiye'de daha çok makro seviyedeki bazı ürünlerin tohumluk meselesinin belli bir sisteme oturtulmasınının 23 yıl gibi çok kısa bir geçmişi bulunmaktadır. 1983 yılından itibaren pek çok konuda olduğu gibi tohumluk ve tohumculuk konusunda da yeni bir anlayış getirilmeye gayret edilmektedir.

1927 yılında Türkiye'nin nüfusu 13 milyon iken bugün 52 milyondur. Türkiye'nin nüfus artış hızı % 2.7 dolayında olduğuna göre 2000 yılında nüfusumuzun 70 milyon olacağı hesaplanmaktadır. Ayrıca toplumumuzdaki fertlerin hayat standardı her geçen gün yükselmektedir. Bütün bunlar tarım üretiminin devamlı bir şekilde artırılmasınının gerekli olduğunu göstermektedir. Tarım üretimini artırmanın iki önemli yolu vardır. Bunlardan biri ekim alanlarının, diğeri de verimin artırılmasıdır. Ekim alanlarını artırmak bir yana, fazla meyilli ve ta-

TÜRK TARIMINDA TOHURLUK MESELESİ

ırma elverişli olmayan fakir arazilerin tarım dışına kaydırılması ve başka şekillerde değerlendirilmesi görüşü her geçen gün haklı olarak daha fazla itibar görmektedir, aslında işin doğrusu da budur. O halde insanlarımızı besleyebilmek ve tarımdan diğer sektörlerle kaynak aktarabilmek için yapılacak iş, ikinci yolu tercih etmek, hatta zorlayarak uygulamak, yani birim alan verimini artırmak şarttır. Bunu temin etmek için de yapılacak işlerin başında yüksek verim potansiyeline sahip, üstün kaliteli tohumluk kullanmak ilk baş vurulacak tedbirdir.

TOHUMCULUKTA YENİ HAMLELER

Zirai üretimde üretim faktörü olarak kullanılan tohumluk, damızlık, fidan ve fidenin iki önemli kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi memleket içerisinde başta Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığının Araştırma Kuruluşları ve Üniversitelerin Ziraat Fakültelerindeki çalışmalarla ortaya konulan yeni ürün soyları ve bunların üretilerek çiftçiye intikal ettirilmesi, diğeri de yurt dışından temin edilecek yüksek verim ve üstün kaliteli tohumlukların çoğaltılarak çiftçiye dağıtımıdır.

1965'li yıllardan sonra uzun denebilecek kadar bir zaman Tarım Bakanlığı yapmış olan ve memleket tarımına hizmetlerini minnet ve şükranla hatırlamak durumunda olduğumuz rahmetli Bahri Dağdaş zamanında özellikle mentana, floransa gibi yabancı menşeyli buğday tohumlukları yurdumuza getirilmiş ve çok iyi neticeler de alınmıştır. Ayrıca diğer ürünlerde de halen ülkemizde başarıyla yetiştirilen tarla ve bağ-bahçede ekilen pek çok yabancı menşeyli ürün soyu mevcuttur.

1983 yılına kadar ülkemizdeki tohumluk üretim ve dağıtımı; eski Devlet Üretim Çiftlikleri, şimdiki Tarım İşletmeleri başta olmak üzere Pamuk İşleri Genel Müdürlüğü, Tekel İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Şeker Şirketinin güdümündeki Tarım Islah ve Üretim Şirketi, Zirai Donatım Kurumu, Zirai Araştırma Enstitüleri ve Fakülteler tarafından yapılmış, fakat bu konularda pek çok mesele ile karşı karşıya kalınmıştır. Bunun yanında özellikle sebzeçilik başta olmak üzere diğer bazı ürünlerin tohumlukları da fahiş fiyatlarla kaçak olarak yurda girmiş ve ekilmiştir.

Bugün tarımı gelişmiş ileri ülkelerde yetiştirilen temel ürünlerin verimi ile Türkiye'de yetiştirilen aynı ürünlerin verimleri karşılaştırıldığında, ülkemizdeki verimlerin bazı ürünlerde düşük (ayçiçeği, Romanya'da 13 kg/da, Türkiye'de 130 kg/da; mısır, ABD'de 600 kg/da, Türkiye'de 240 kg/da, Patates, Hollanda'da 3500 kg/da, Türkiye'de 1560 kg/da; Buğday, Fransa'da 500 kg/da, Türkiye'de 186 kg/da) bazı ürünlerde de hemen hemen aynı seviyede (pamuk, İsrail'de 118 kg/da lif, Türkiye'de 112 kg/da lif; pancar, Almanya'da 5250 kg/da, Türkiye'de 3600 kg/da; domates, Hollanda'da 12.000 kg/da, Türkiye'de 7000 kg/da) olduğu görülmektedir. Türkiye'de bazı ürünlerdeki verim düşüklüğünü sadece tohumluğa bağlamak mümkün olmamakla beraber, yüksek verimde tohumluğun da belli bir ölçüde payının olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Ancak topyekün tarımın ileri gitmesi için tarımda kullanılan girdi ve tekniklerin birlikte ele alınması lüzumludur. Ayrıca burada hemen şunu ifade etmekte yarar vardır ki, yabancı kaynaklı tohumlar bazı çevreler tarafından kamuoyuna tarımda her şeydir havasında takdim edilmektedir. Bu fevkalade yanlıştır ve diğer girdiler ve teknikler gereği gibi önemsenmediği zaman kötü neticeler alınması dahi sözkonusudur. Hatta yüksek verim kabiliyeti ve kalitesi olan tohumlukların istekleri gereği gibi karşılanmadığı takdirde yerli tohumlarımız kadar bile verimli olamayacakları gözden uzak tutulmamalıdır.

Son 2-3 yıldır Türkiye'de tohumluk meselesinin halledilmesinde devletin ve kamu kuruluşlarının yanında özel sektörün de aktif bir şekilde devreye girdiğini görmekteyiz. Esasen tarımı gelişmiş dünya ülkelerinin hemen hemen hepsinde özel sektörün tohumculuk alanındaki payı % 90'ın üzerindedir. Bu durum dikkate alınarak memleketimizde de özel sektöre bu konuda sağlanan teşvik tedbirleri etkisini göstermiş ve özel sektör tohumculuğu geliştirmiş başlamıştır. Hemen her konuda olduğu gibi tohumculuk konusunda da dünyadaki gelişmiş teknolojinin ülkeye getirilmesinde özel sektörün başarılı olacağını söylemek kâhanet değildir. Ancak bilinen bir gerçeği burada bir defa daha tekrar etmekte yarar vardır ki, o da özel sektörün tohumluk ve tohumculuk alanına girişindeki birinci gaye ülke tohumculuğunu geliştirmekten daha ziyade kâr temin etmektir. Tohumculuğun gelişmesi ancak bir netice olabilir. Bu temel prensipler dikkate alınarak kamu kuruluşlarının tohumluk ve tohumculuk konusundaki çalışmaları asla önemini kaybetmemeli ve bir denge unsuru olarak devam etmelidir. Kamu kuruluşları alacakları çeşitli tedbirlerle tohumluk ve tohumculuk alanında tanzim edici fonksiyonlarını yerine getirmelidirler.

Ülkemizde tohumculuk batılı memleketlerde olduğu gibi dev bir endüstri ve teknoloji haline gelmiş değildir ve bu kısa zamanda böyle olması da beklenemez. Türkiyedeki kamu veya özel sektör olsun tohumculuk endüstrimiz emekleme safhasındadır. Ayağa kalkıp yürüyebilmesi ve belli bir hız kazanabilmesi için uzunca bir zaman geçmesi gereklidir. Bu konudaki gelişmeler dikkatli ve gerçekçi bir politika ile yönlendirilmelidir. Tohumculuk alanında faaliyet gösteren özel sektör devamlı ve ciddi bir şekilde kontrol ve teşvik edilerek bu konudaki spekülasyon ve ticari oyunlara asla müsamaha gösterilmemelidir. Halen Türkiye'de tohumculuk alanında çalışan şirketlerin % 100'e yakını ne teknik eleman ve ne de teknik imkân bakımından yeterli değildir. Şimdilik bu kuruluşlar sadece işin ticari yönüne ilgi duymakta ve ağırlık vermektedirler. Yurt dışından getirilerek ülkemizde adaptasyonları yapılması gereken ve bilahare üretim ve ticaretleri söz konusu olan tohumluklar konusunda yapılanlar son derece yetersizdir. Halen Türkiye'de faaliyet gösteren tohumluk şirketleri ve işbirliği yaptıkları yabancı firmalar ile ilgi duydukları tohumculuk konuları Tablo 1'de verilmiştir.

Memleketimizde tohumluk ihtiyacının karşılanabilmesi için kamu ve özel sektör kuruluşları belli bir koordinasyon içerisinde çalışmalıdırlar. Yoksa devletin imkânları ile yetişmiş olan elemanları yüksek ücretlerle transfer etmek özel sektöre fazla bir kazanç temin etmeyeceği halde devlete ve millete oldukça büyük kayıplar verdirecektir. Çeşitli işleri ve tohumluk üretimi ne kadar önemli ise bu tohumlukların çiftçiye benimsetilmesi ve ulaştırılması da o kadar önemlidir. Bu bakımdan ülkede yetiştirilen ve ithal edilen 7-8 kalem ana ürünün son üç yıllık dağıtımları Tablo 2'de görülmektedir.

Burada çok önemli bir başka konuya daha dikkat çekmek istiyorum. O da herhangi bir konuda yetişmiş eleman meselesidir. Tohumluk ve tohumculuk konusuna bu açıdan bakıldığında zaman vaziyetinin hiçte iyi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bugün Türk Üniversitelerinde ve Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığına bağlı Araştırma Enstitülerinde başta tohumluk olmak üzere tarımın hemen her konusunda dünya standartlarına uygun değilse bile buna yakın kalite ve kabiliyette eleman yetiştirilebilmektedir. Ancak bu konuda da bazı ciddi tedbirlerin alınması gereklidir. Çünkü bu konuda yetişmiş, lisan bilir ve dünyadaki gelişmelere yakından vakıf olan eleman sayısı miktar olarak son derece yetersizdir. Özellikle son 2-3 yıldır Araştırma Enstitüleri ve Bakanlığın diğer kuruluşlarındaki, hatta ziraat fakültelerindeki yetişmiş

TÜRK TARIMINDA TOHURLUK MESELESİ

elemanlar tabiri caizse özel sektör tarafından çalınmakta, fakat yenilerinin yetiştirilmesi için ne özel sektör ve ne de kamu kesimi herhangi bir gayret göstermemektedir. Hatta Lisansüstü eğitim ve öğretim yapmak isteyenlere bakanlık kolaylık yerine büyük güçlükler göstermektedir. Yetişmiş elemanların özel sektöre geçmesi belli bir ölçüde tabii karşılansa bile bunların özel şirketlerde birer propagandist gibi kullanılması asla uygun olmayıp sadece beyin israfıdır. Bu elemanların konunun ilmi ve teknik yönlerini geliştirmek ve araştırmalar yapmak için kullanılması hem ülke hem de şirketlerin uzun vadede kendi menfaatlerindedir. Bu konuya batılı ülkelerden misaller vermek gerekirse meselenin üzerinde ciddiyet ve hassasiyetle durulması icabettiği ortaya çıkmaktadır. Tohumluk ve tohumculuk konularında çalışan Federal Almanya'daki KWS ve BASF firmalarında çalışan ve araştırmalar ile uğraşan eleman sayısı (doktora yapmış) yüzlerle ifade edilmektedir. Bizdeki bazı tohumluk şirketlerinde ise henüz daha ziraat mühendisi bile çalıştırılmamaktadır. Özellikle eleman yetiştirilmesi konusunda Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı ve Özel Sektörün Üniversitelerin Ziraat Fakülteleri ile işbirliği yapmaları, imkânlar ölçüsünde yurt dışına yetiştirmek üzere insan gönderilmesi mutlak gereklidir.

ÖZETLEMEK GEREKİRSE

Tohumculuk, uygun çeşit seçimi, seçilen çeşitlerin tohumluklarının üretimi, kontrolü ve dağıtımı gibi değişik konuları kapsamaktadır. Bilindiği gibi, diğer canlılarda olduğu gibi tohumluklarda da karakterler genotip ve çevrenin ortak bir tezahürüdür. Genotip canlının ana ve babasından tevaris eden, hücrelerinde bulunan varlığı, çevre ise bitkinin yetiştirildiği bölgenin iklim ve toprak şartları ile yetiştirme tekniklerinden ibarettir. Farklı genotiplerin değişik çevrelere karşı reaksiyonları farklı olduğu için, bitki ıslahatçıları çalıştıkları bölgenin iklim ve toprak şartlarına en iyi reaksiyon gösterebilen bitki genotiplerini geliştirmek, agronomistler ise geliştirilen genotiplerin en yüksek verimi ve en üstün kaliteyi verebileceği ortam şartlarını sağlamak için çalışmaktadırlar. Bu izahlardan da anlaşılabilir gibi bir bitki çeşiti her iklim ve toprak şartları ile yetiştirme tekniklerinde en yüksek verimi ve en üstün kaliteyi verememektedir. Farklı çeşitler, değişik şartlarda verimli olmaktadır. İşte bu sebepten tohumculukta herhangi bir bölge için çeşit seçimi önemlidir.

Türkiye ekolojik şartlar bakımından büyük farklılıklar göstermektedir. Aylık sıcaklık, yağış ve nisbi nem ölçü alınarak yapılan bir araştırmaya göre 24 ana iklim tipi ile bunların değişik kombinasyonlarından meydana gelen farklı iklim tipleri bulunmuştur. Toprak özellikleri açısından ise, Köy Hizmetleri Araştırma Enstitülerinin yaptıkları çalışmalara göre ülkemizde 4 sınıf arazi olduğu ortaya konulmuştur. Her iki çalışma birlikte dikkate alındığında ülkemizde 96 ayrı zirai ekoloji olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerek memleketimizin fazla sayıda ekolojije sahip olması gerekse bazı bölgelerimizin çevre şartları açısından dünyanın tarımı gelişmiş hiç bir ülkesine benzememesi, kendi bitki çeşitlerimizi kendimizin ıslah etmemiz lazım geldiği gerçeğini doğrulamaktadır. Bu da zirai araştırmaların önemini artırmaktadır. Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan beri memleketimiz şartlarına uygun bitki çeşitleri araştırma enstitülerinde geliştirilmekte ve yurt dışından getirilen ürün soylarının adaptasyon denemeleri yapılmaktadır. Özellikle arpa ve buğdayda il bazına kadar yetiştirilecek çeşitler belirlenmiş, pamuk, ayçiçeği, pancar, mısır, patates, çeltik ve bazı sebze ve meyvalarda benzeri çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Burada isimleri zikredilen ürünlerde yerli çeşitlerimizin yurt dışından getirilmiş yabancı çeşitlere nazaran daha verimli oldukları tesbit

Tablo 1. Türkiye'deki tohumculuk Firmaları ve İşbirliği Yaptıkları Yabancı Şirketler ile İştigal ettikleri Tohumculuk Konuları

Tohumluk Şirketi Adı	İşbirliği Yaptığı Yabancı Şirketler	İlgili Olduğu Tohumluk Konuları
1. Tohum Isl. ve Ür. A.Ş.	Northrup King, ABD ve Ragis Kartoffelzucht, KWS, Batı Almanya	Ayçiçeği, Patates, Pancar, Y.Pancar. Melez Mısır.
2. Dako Tic. Koll. Şirketi	Dekalp, ABD.	Melez Mısır ve Ayçiçeği
3. Güneş Toh. Isl. ve Ür. San. Tic. A.Ş.	İnterstate, ABD	Melez Ayçiçeği
4. Sapek Mensucat ve Top. Mah. Tic. ve San. A.Ş.	Payne Seed Co., ve Limagrain, ABD	Melez Mısır ve Soya
5. Bereket Tohum Sanayi Adi Kom. Şti.	Basagene, ABD	Melez Mısır
6. Cıba-Geigy İlaç ve Ürünleri ve Tic. A.Ş.	Cıba-Geigy ve Funk, ABD	Melez Mısır
7. Alpaslan Beşikçioğlu Dış Tic. A.Ş.	Simplot International, ABD	Patates
8. Saçlı Entegre Tarım İş ve Tic. A.Ş.	—	Buğday, Arpa
9. Altın Tohumculuk Tic. ve Sanayi A.Ş.	Royal Sluis Bruinsma, Hollanda	Sebze Tohumu
10. Bataş Bahçe Tohumları Ticaret A.Ş.	—	Sebze Tohumu
11. Erta Tarım Ürünleri ve Gereçleri San. ve Tic. A.Ş.	Jacgues Seed Co., ABD	Patates, Soya, Ayçiçeği
12. Beta Ziraat ve Ticaret A.Ş.	Sluis En Groot, Hollanda	Sebze Tohumu
13. Seto Sebze Tohumları Ticaret A.Ş.	Enza-Zaden, Hollanda	Sebze Tohumu
14. May Tohumculuk Ziraat ve Tic. Ltd. Şti.	Asgrew, ABD	Soya, Karpuz ve Sebze Toh.
15. İstanbul Tohum Mağazası, Stefan Kovaçi	—	Sebze tohumu üretim ve ith.
16. Çağdaş Tohumculuk Tar. San. ve Tic. Ltd. Şti.	—	Karpuz
17. Yaşar Holding A.Ş.	—	Soya, Mısır
18. İsmet Bakırlı Ziraat İşletmeleri	Land-o-lakes, ABD	Soya, Mısır
19. Urtar, Uras Tarım İşletmeleri A.Ş.	Wilmorin, Fransa	Sebze Tohumu
20. Antalya Tarım Üretim Danışmanlık ve Paz. A.Ş.	De-Reuter-Seeds, Hollanda	Sebze Tohumu
21. Sandoz İlaç Sanayi	Nurthrup King, ABD	Ayçiçeği, Soya, Sebze Tohumu

TÜRK TARIMINDA TOHURLUK MESELESİ

Tohumluk Şirketi Adı	İşbirliği Yaptığı Yabancı Şirketler	İlgili Olduğu Tohumluk Konuları
22. Pioneer Overseas Ca.	Pioneer Overseas, Kanada	Melez Mısır, Sorgum Ayçiçeği, Yonca Patates, Yonca, Sebze Tohumu,
23. Tareks Tarım Ürünleri Araç Gereç, İthalat, İhracat ve Ticaret A.Ş.	—	Sebze Tohumu
24. Kalender Ltd. Şti.	—	Yonca, Sebze To- humu
25. İstanbul Export İhracat-İt- halat Ltd. Şti.	—	Sebze Tohumu
26. Cemal Koll. Şti.	—	Çim Tohumu
27. Fahri Acar Anadolu Baha- rat Deposu	—	Çim Tohumu
28. Ünal Tohumculuk İşletmesi	—	Çim Tohumu
29. Unitab Tarım Ürünleri Tica- ret ve Sanayi A.Ş.	—	Tütün
30. Tat Konserve Sanayi A.Ş.	—	Tütün
31. Herman Tütün Ticaret A.Ş.	—	Tütün
32. Adallili Koll. Şti.	—	Pamuk
33. Trakya Yağlı Tohumlar Ta- rım Satış Kooperatifleri Bir- liği	—	Ayçiçeği
34. Özdoğuran Un ve İrmik Sanayi	—	Buğday

edilmiştir. Ne yazık ki verimli ve üstün kaliteli olan bu çeşitlerin tohumluklarının yeterli miktarda üretilmeyişi ve özellikle dağıtımlarının istenilen ölçüde yapılamayışi yurt dışından tohumluk ithaline sebep olmuştur. Dağıtım zincirinin kopuk oluşu ve dağıtım konusunda ortaya çıkan suistimallerin önlenmeyişi tohumluk konusundaki en büyük handikapımızdır. Görülüyorki birçok üründe karşılaşılan esas mesele yüksek verimli ve üstün kaliteli çeşitten daha ziyade tohumluk üretimi ve dağıtımıdır. Bu konuda alınacak ciddi tedbirler büyük ölçüde tohumculuktaki dar boğazı açabilir. Tohumluk ve tohumculuk konusunda alınması lazım gelen tedbirleri maddeler halinde sıralamak mümkündür.

a- Halen anaç, sertifikalı ve kontrollü tohumluk üreten Tarım İşletme'leri, araştırma enstitüleri ve fakültelerimizin ortak çalışmasıyla hibrid tohumlukların ana ve baba hatları ile elit, orjinal ve anaç kademelerindeki tohumlukları çoğaltılabilir. Tarım işletmeleri ve araştırma enstitüleri bu işleri yapabilecek eleman, alet ve ekipman bakımından takviye edilmelidir. Melez, sertifikalı, kontrollü tohumluk üretimi başlangıçta devletin alım garantisi altında bölge ihtiyacını bölge içinden karşılayacak şekilde, köy grubu teknisyenlerinin kontrolünde önder çiftçi ve tohumcu köylerce gerçekleştirilebilir. Toprak Mahsulleri Ofisi üretilen tohumlukların alımı, muhafaza ve dağıtımında görev almalı ve bu görevleri yerine getirebilecek alt yapı yatırımlarını yapmalıdır.

Tablo 2. Ülkemizde Tohumlukları Yetiştirilen Ana Ürün Soylarında Tohumluk Üretim ve Dağıtım Durumu (1983, 1984 ve 1985)

Ürün Türü	1983		1984		1985	
	Üretim	Dağıtım	Üretim	Dağıtım	Üretim	Dağıtım
Buğday	208.547	169.231	211.134	185.877	185.877	166.318
Arpa	41.428	38.834	47.011	44.361	35.050	24.434
Çeltik	1.370	445	1.600	1.080	2.008	908
Mısır	2.100	713	4.295	1.323	3.908	2.735
Ayçiçeği	3.788	2.211	5.000	4.140	5.942	4.130
Soya	1.109	1.554	1.405	2.182	3.300	5.700
Patates	1.160	1.160	7.095	7.095	41.111	41.111
Pamuk	24.470	20.773	29.169	27.603	27.009	25.256

Not: Yukarıdaki değerlerin biri tondur, ayrıca soyada üretimden daha fazla görülen dağıtım soya ithali ile karşılanmıştır.

b— Tohumculuğu kârlı olan bitki türlerinde millî programlarda ıslah edilen çeşitlerin patent hakkı, özel şirketlerce satın alınarak üretimleri yapılabilir. Bu sayede kendi çeşitlerimizden tohumlukları yeterli miktarda üretilmeli ve tohumculuğumuz dışa bağımlı olmaktan kurtarılmalıdır.

c— Yurt içinde yeterli ıslah çalışmaları yapılamayan bölgeler için, kısa sürede uygun bitki çeşitleri bulmak amacıyla dünyanın benzer ekolojilerinde başarıyla yetiştirilebilen çeşitlerin tohumlukları getirilerek denenebilirler. Bunlardan verimli ve kaliteli olanların seçimi yapılmalıdır. Bu bakımdan buğday ve patateste başarılı entredüksiyonlar yapılmıştır. Bulgaristan'dan ithal edilen bazı buğday çeşitleri Trakya ve Marmara bölgesinde, Amerika'nın Doğu Anadolu Bölgesi benzeri bölgelerinden getirilen buğday çeşitleri bu bölgemizde başarılı neticeler vermişlerdir. Bu tür tohumluk ithallerinde karantina tedbirlerine azami dikkati göstermek gereklidir. Karantina tedbirlerine gerekli dikkat gösterilmezse benzer ekolojilerden gelen tohumluklardaki hastalıklar, o bölgenin değil bütün bölgelerin zirai üretimlerini tehdit edebilir. Bu bakımdan patates, mısır ve ayçiçeği konularında fevkalade hassas olma icabeder.

d— Gelecek için çeşit geliştirme ve ıslah çalışmaları çok daha fazla bitki türünde ve zirai ekolojide yapılmalıdır. Özellikle GAP'nin uygulanacağı alanlar için bitki çeşitleri şimdiden ıslah edilmeli ve bunların adaptasyonları yapılmalıdır. Haran Ovasında değişik lokasyonlarda en az 5-10 adet alt istasyon kurularak bu istasyonlar eleman ve ekipman bakımından en geniş şekilde desteklenmelidir. Böylece buradaki bütün zirai meselelere eğilmek ve bunların çözümü için metotlar geliştirmek mutlak bir zarurettir.

e— Çeşit koruma ve patent hakkı ile ilgili mevzuat geliştirilerek ıslah çalışmaları ve araştırmalar mutlaka cazip hale getirilmelidir.

f— Araştırma Enstitüleri ve Ziraat Fakülteleri döner sermaye statüleri geliştirilerek özel sektörün bu kuruluşlarla işbirliği imkânları sağlanmalı ve ücret karşılığı olarak istenilen ma-

TÜRK TARIMINDA DOHURLUK MESELESİ

teryal ortaya konulabilmelidir.

g— Dünyada yapılan ıslah çalışmaları ve yeni tohumculuk faaliyetleri yakından takip edilmeli, bu konularla ilgili bir birim kurularak zamanın bilgi ve teknolojisi buralarda toplanmalıdır.

h— Çeşit teşçili işlemleri basitleştirilerek yeni çeşitler hakkında karar vermek için ilgili kamu ve özel sektör kuruluşlarından katılacak temsilcilerden meydana gelen bir kurul teşekkül ettirilmelidir.

ı— Daha öncede temas edildiği gibi gelişmiş ülkelerde tohumculukta özel sektörün payı % 90'ın üzerindedir. Bizde de bu görüşten hareket edilerek özel sektör teşvik edilmiş ve gelişmeler başlamıştır. Ancak teşvik tedbirlerinin sadece tohumculuk konusuna ciddi bir şekilde eğilmiş, bu konuda yeterli arazi varlığı, eleman; alet ve ekipman ile bilgi birikimine sahip olan şirketlere ulaşmasını sağlamak için ciddi bir kontrol mekanizmasına ihtiyaç vardır. Bugün ülkemizdeki tohumculuk şirketlerinin daha çok yaptıkları, yurt dışından tohum ithal edip bunları ambalajlayarak çiftçiye satmaktır. Şayet tohumluk şirketleri çeşit ıslahı ve çeşit geliştirme programlarına girmez, yalnız bu işin ticaretini ve propogandasını yaparlarsa hiç bir vakit istenilen seviyeye ulaşamayacaktır. Ayrıca ülkemize getirilen materyalin üzerinde değişik ekolojilerde çalışmadığı takdirde, bizim ekolojik şartlarımızın getirilen materyale uygun olmayışı hiç bir zaman potansiyel verime ulaşılama durumu doğuracaktır.

i— Bakanlığın tohumculuk şirketlerini Serbest bırakması hemen her ürün çeşidine ait bir karmaşa ortaya çıkarabilecektir. Halbuki bu konuda alınacak tedbirlerle bitki çeşiti ve tohumluluklarda belli bir standardizasyona gidilmesi şarttır.

Son olarak bu konuda söylenebilecek şunlardır:

Memleket içinde ıslah edilmiş ve değişik ekolojilerde iyi neticeler vermiş yerli çeşitlerimizin üretimi için gerekli tedbirler alınmalı ve yatırımlar yapılmalıdır. İthal edilecek tohumlukların cins ve miktarlarının tayininde konu uzmanlarının görüşlerine baş vurulmalıdır. Tohumluk fiyatlarının tesbitinde teşvik edilen bitki çeşitlerinde daha uzun yıllar subvansiyona ihtiyaç vardır. Memleket içinde ıslah edilip üretilen tohumluklar da subvansiyon programına alınmalıdır.

Üniversiteler, araştırma enstitüleri, il yayım kuruluşları ve özel sektör arasında daha sıkı bir işbirliğine gidilmelidir. Tohumculukla uğraşan şirketlerinde ziraat mühendisi istihdamına önem verilerek bunların yetiştirmeleri behamahal sağlanmalıdır.

3308 SAYILI ÇIRAKLIK VE MESLEK EĞİTİMİ KANUNUMUZ VE BEKLENENLER

YUSUF EKİNCİ*

GİRİŞ

Ülkemizin hızlı sanayileşmesine paralel olarak, sanayi kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu kalifiye teknik eleman sayısı ve bu elemanlarda aranılan vasıflar sürekli yükselmektedir. İhtiyaçlardaki bu gelişmelere paralel olarak kalifiye teknik eleman yetiştiren kurumlarımızın amaç, metot ve fonksiyonlarının zaman zaman gözden geçirilmesi ve yeni düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir. Temel amacı kalifiye teknik eleman yetiştirmek olan mesleki ve teknik öğretim kurumlarımızda, sanayideki gelişmelere paralel olarak gerekli düzenlemeler yapılmadığı ve sistem dinamik bir yapıya kavuşturulmadığı takdirde, hem sanayi tesislerimizin verimli bir şekilde işletilmesi sağlanamayacak, hem de büyük masraflarla yetiştirdiğimiz gençlerimiz eğitim gördükleri meslek dalında istihdam imkânı bulmakta güçlüklerle karşılaşacaklardır.

Uzun yıllardan beri mesleki ve teknik eğitim sistemimizin temel fonksiyonunu yerine getirmede başarılı olmadığı bilinmektedir. Meslek okulları, iş hayatının aradığı vasıflara hâiz yetiştireceğine, kendi yetiştirdiği elemanlara iş hayatının ihtiyaç duymasını ister duruma düşmüştür. Bunun sonucu olarak, söz konusu okullardan mezun olanların çok büyük bir bölümü eğitim gördükleri meslek dalında çalışmamaktadırlar.

Mesleki ve teknik eğitim sistemimizde zaman zaman sathi düzenlemelere gidilerek öğrencilerin iş hayatına uyum sağlamalarını temin edecek tedbirler alınmış, ancak bu tedbirlerden istenilen sonuçlar elde edilmemiştir.

Mesleki ve teknik eğitim sisteminin bir alt sistemi olan çıraklık eğitimi bir iş yerinde meslek öğrenmek amacıyla çalışanların teorik ve pratik eğitimlerinin belirli bir programa göre yapılmasını sağlayarak onları kalifiye teknik eleman olarak yetiştiren bir eğitim sistemidir. Çıraklık eğitimi sistemi 1977 yılında Milli Eğitim sistemimiz içinde yerini almış, ancak uygulamalardan istenilen sonuçlar alınamamıştır.

Gerek meslek okullarının gerek çıraklık eğitiminin içinde bulunduğu durum, mesleki ve teknik eğitim sistemimizin bir bütün olarak ele alınıp yeniden düzenlenmesini kaçınılmaz hâle getirmiştir.

Mesleki ve teknik eğitim sistemimizin insangücü ihtiyaçlarında meydana gelen gelişme ve değişmelere uyum sağlayacak dinamik bir yapıya kavuşturulması çalışmalarından sonuç

* Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdür Yardımcısı.

YUSUF EKİNCİ

almak kolay olmamaktadır. Bunda yerleşmiş eğitim değerlerimizin olumsuz etkilerinin de önemli rolü olduğunu belirtmek gerekecektir. Kalkınma plânlarımızın hepsinde, mesleki ve teknik eğitim sistemimizde bir yapı değişikliğinin gerçekleşmesi istenilmesine rağmen, ancak 23 yıl sonra sözkonusu yapı değişikliğinin gerçekleşmesine imkân veren 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu çıkartılarak bu alanda çok ciddi ve önemli bir adım atılmıştır.

Bu tebliğde, mesleki ve teknik öğretim sistemimizde gerçek anlamda bir reform yapılmasına imkân sağlayan 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu'nun çıraklık eğitimi ile ilgili bölümlerine göre şekillenecek Çıraklık Eğitimi Sistemimiz kısaca anlatılacak ve sistemin iyi bir şekilde işleyebilmesi için uygulamada dikkat edilmesi gereken hususlar belirtilecektir.

becya

3308 SAYILI ÇIRAKLIK VE MESLEK EĞİTİMİ KANUNUMUZ VE BEKLENENLER

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇIRAKLIK EĞİTİMİ

Türkiye Cumhuriyet kurulduğunda, karşılaşılan en önemli problemlerden biri de istenilen sayıda kalifiye teknik eleman bulunmaması idi. Bu problemin çözümü için yerli ve yabancı uzmanlara birçok araştırmalar yaptırılarak, insangücü ihtiyacımıza uygun mesleki ve teknik öğretim sisteminin kurulmasına çalışılmıştır.

Baltacıoğlu'nun Raporu

Mesleki eğitim konusundaki en önemli araştırmalardan birini kendisini rahmet ve şükranla andığımız İsmail Hakkı Baltacıoğlu yapmıştır. Millî Eğitim Bakanlığının isteği üzerine, değerli Hoca'nın titiz bir çalışma sonucu hazırlayıp 1927 yılında tamamladığı "Türkiye Meslek Mekteplerinin Islâhı ve Tesisi Hakkında Rapor" da yer alan görüşler hâla tazeliğini korumaktadır. Mesleki ve Teknik Öğretim sisteminin kurulmasında bu görüşlere lüzumu kadar yer verilmediği için sisteminin işleyişinde aksamalar olmuştur.

Meslek eğitiminin gerçek iş şartları içinde yapılması lüzumu üzerinde duran Rahmetli İsmail Hakkı Baltacıoğlu, raporunda şu önemli görüşlere yer vermektedir.(1)

Genel okullar meslek okullarından önce kurulmuştur. Bunun sonucu olarak meslek eğitimi olumsuz yönde etkileyen görüşler geliştirilmiştir. Meslek okullarını geliştirmek isteyenlerde hep şu düşünce vardır. Bir ilkokul, bir ortaokul yapar gibi bir tarım okulu veya bir sanat okulu yapılabilir. Şimdiye kadar meslek mekteplerini yönetenler bu okulları bir ilkokul, bir lise gibi düşünmektedirler.

Bunlara göre, meslek okullarını diğer okullardan ayıran tek şey onların atelyeleridir. Onların kafasında meslek okulu atelyeli okuldur. "Meslek mektepleri hakikat halde işçilerin teşekkülüne mahsus olan hakiki bir iş muhitidir". Kurulacak "yeni meslek mektebi bir mektep değil, evvelâ bir iş muhitidir".

"Eski mektebin düsturu mektep içinde atelye idi. Yeni mektebin bilâkis atelye içinde mektep'tir. "Şimdiye kadar eğitimciler "Evvela mektep yapmış ve gelişigüzel yapılan bu mektepler içinde meslek tedrisâtı vermek düşünülmüştür. Ziraat, ticâret, zanaat mektepleri hep sanki memur mektepleri imiş gibi vilâyet merkezlerinde mülki taksimâta tâbi olarak vücuda getirilmişlerdir. Bunların merkezle, toprakla tabii ve içtimâf muhitile olan âlâkaları hiç düşünülmemiştir".

Meslek mekteplerinin iş hayatı ile olan münâsebetleri istenilen seviyede değildir. Okullarda yapılan işler, piyasada satılabilecek vasıfta olmalıdır. Mekteplerde yapılan işler satılabilmeli, bu yolla, okul, yapmış olduğu eğitimin piyasa şartlarına uygunluğunu denetleyebilmelidir.

(1) Reşat ÖZALP: Aydoğan ATAÜNAL, Türk Millî Eğitiminde Düzenleme Teşkilâtı, (İSTANBUL): Milli Eğitim Basımevi, 1977) s.584 vd.

Meslek mepteplerinin sayılarının hızla artırılmasından kaçınılmalıdır. "Gaye bunların adedini azaltmak değildir. Fakat mevcut kuvveti teksif ederek yeni mahsuller yetiştirmek ve bu suretle mahsulleri zayıf ve hasta olarak değil sağ ve sağlam olarak çoğaltmaktır".

Bazı el sanatları endüstrinin gelişmesine rağmen değerini korumakta, hatta bu çeşit işler kitle üretimine geçildiği dönemlerde ayrı bir kıymet kazanmaktadırlar. Türk el sanatları ürünleri çok önemli bir ihrac kaynağıdır. "Türkiye için büyük sanayi devrinde bunları ihmâl etmek makul bir hareket olamaz. Bilâkis muhafaza ve teşvik etmek lâzımdır. Orijinal Türk işlerini tehdit etmekte olan bir tehlike vardır, o da (modernizm) iptilâsıdır. Bir çok insanlar vaktiyle faaliyette bulunmuş olan Yıldız Çini Fabrikasının telgraf çanları ve soba çinileri ve yemek tabakları yapmayı sırf ziynet eşyası yaptığını bir kusur olarak işaret ediyorlar. Bundan başka eski Türk çinilerinin teyzini yaprakları yerine saka kuşu resmi yaparak güya yeni zevke, yeni ihtiyaçlara uydurmak istiyorlar" Türk el sanatlarının orijinalliği bulunduğu takdirde, bunlar önemli bir ihrac kaynağı olacaktır.

Sayın Baltacıoğlu yukarıda kısaca bahsettiğimiz görüşlerini ifade ettikten sonra raporunu şu cümleler ile tamamlıyor.⁽²⁾

"Vekil bey, hakikatten Türkiye'nin meslek maarifini derhal tesis ve ihya etmek arzusunda iseniz karışık ve dolaşık fikirler tavsiye edenlerden sakınız. Çünkü bir ıslahatın prensipleri son derece basit şeylerdir. Ben onları en açık bir lisanla ifade ettiğimi zannediyorum. Benim raporunun ehemmiyeti kimsenin düşünmediği şeyler bulmakta değil, fakat hemen hergün herkesin ehemmiyet vermiyerek çiğnediği fikirleri iş maarifinin siyasetine temel olarak kabul etmekte'dir. Raporum böyle anlaşılırsa fayda temin edecektir. Bunun bir delili de şudur ki, şimdiye kadar Türkiye'de meslek maarifinin hareketleri bu raporun iddialarına tamamiyle zıt olarak teşekkül etmiştir. Onun için mazi muvaffak olamamıştır. İstikbalin eseri de tesadüfe bağlanamaz."

Öyle tahmin ediyorum ki, Rahmetli Baltacıoğlu sağ olsaydı ve kendisinden aynı konuda bir rapor hazırlaması istenseydi, bu raporunda önemli bir değişiklik yapmaya lüzum görmeden onu Bakanlığa sunardı.

Raporların Genel Değerlendirilmesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında, meslekî ve teknik öğretim sistemimizin şekillenmesine yardımcı olmak üzere yaptırılan araştırma ve incelemeleri kısaca da olsa anlatmak, bu yazının kapsamını genişletecektir. Ancak, söz konusu araştırmalar hakkında genel bir fikir verecek olan bir komisyon raporundan bahsetmek faydalı olacaktır.

Meslekî ve teknik öğretim konusunda yerli ve yabancı uzmanların hazırladıkları bütün raporları inceleyerek teklifler getirmek üzere Bakanlıklar arası bir komisyon kuruldu. Bu komisyon iki yıllık bir çalışma sonucu hazırladığı ve 1936 yılında Millî Eğitim Bakanlığına sunduğu raporda, kalifiye teknik eleman yetiştirmek üzere;

(2) age S. 596

3308 SAYILI ÇIRAKLIK VE MESLEK EĞİTİMİ KANUNUMUZ VE BEKLENENLER

1 — Küçük sanat erbâbının yanında çalışan çıraklarla sanayi müesseseleri için ileride lâzım olacak çırakları yetiştirmek üzere ÇIRAK OKULLARI'nın,

2 — İptidâî şekilde bulunan bazı mahalli sanatlarda çalışanlara mesleki bilgiler kazandırmak ve bu gibi sanatların gelişmesine yardım etmek amacıyla GEZİCİ ve GEÇİCİ KURSLAR'ın,

3 — Mevcut ve ileride açılacak fabrikaların ihtiyacı olan fabrika uzman işçiler ve bayındırlık işlerinin çeşitli şubelerinde çalıştırılacak tekniker seviyesindeki elemanları yetiştirmek amacıyla bugünkü mevcutları arttırılarak ve geliştirilerek MESLEK ve SANAT OKULLARI'nın,

açılması telif edildi.⁽³⁾

Bu raporda, teknisyen seviyesine kadar olan meslek kademelerinde çalışacak meslek elemanlarının çıraklık veya yaygın eğitim yoluyla yetiştirilmesinin teklif edildiğine dikkat çekmek isterim. Bu görüşlere paralel olarak, çıkartılan bazı kanunlarda çıraklık eğitimi ile ilgili maddeler yer almıştır.

1960 Öncesinde Çıraklık Eğitimi

Cumhuriyet döneminde ilk olarak 1926 yılında yürürlüğe giren Borçlar Kanunun'da çıraklık eğitimi ile ilgili hükümler yer almıştır. Kanunun 318. maddesi çıraklık sözleşmelerinin düzenlenmesi, 342. maddesi deneme süresi ile ilgilidir. 330. madde ise çırakların eğitimi ile ilgili önemli hükümler getirilmiştir. Söz konusu madde "usta çırağa sanatı olanca dikkat ve itinasıyla öğretmeye mecburdur. Usta, çırağın mecburi derslere devamına nezaret ve mesleğine âit mekteplere ve kurslara gitmesi ve çıraklık imtihanlarına iştirak etmesi için lüzumlu olarak zamanlarda müsaade etmekle mükelleftir. "Hükmü yer almış, ayrıca çırakların geceleri ve hafta tatili gününde çalıştırılmayacağı belirtilmiştir. Ancak, Borçlar Kanunu'nda çırakların nasıl yetiştirileceği hususunda bir hüküm bulunmamaktadır.

17 Haziran 1938 tarihinde çıkartılan 3457 sayılı "Sınâî Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Mesleki Kurslar Açılmasına Dâir Kanun"da çıraklık eğitimi bakımından büyük öneme hâizdir. Bu Kanunla büro memurları dışında kalan 100'den fazla işçi çalıştıran maden ocakları ile Teşviki Sanayi Kanununda târif edilen sanayi işletmelerinin, çırak, kalfa ve ustalarının mesleki bilgilerini arttırmak üzere kurslar açmaları mecburi hale getirilmiştir. Kanunun 6. maddesinde kurslara devamın mecburi olduğu, mâzeretsiz kursa gitmeyenlerin para cezâsına çarptırılacağı, bir ay içinde 5 defa kursa gitmeyelerin işten çıkartılacağı belirtilmektedir. Aynı kanunun 7. maddesinde de kurs açmakla mükellef tutulan müesseselerin bu mükellefiyeti ifâ etmedikleri takdirde 50 liradan 500 liraya kadar ağır para cezâsı, tekerrürü hâlinde cezânın iki kat olarak alınacağı ve kurs açılıncaya kadar işletmenin kapatılmasına hükmlenacağı açıklanmaktadır.

Son derece ağır cezâî müeyyideleri bulunmasına rağmen, işyerlerinin şartlarına ve gerek eğitim ihtiyaçlarına uygun olarak hazırlanmamış olan bu Kanun ciddi bir şekilde uygu-

(3) Millî Eğitim Bakanlığı, "Mesleki ve Teknik Öğretimin Tarihi Gelişimi" Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi, Yıl 29, Sayı 339, (Mayıs 1981) S.8

lanmamış, kurs açmayan işletmeler de kapatılmamıştır. İşletmelere eğitimin organizasyonu ve kursların yürütülmesi konularında bir yardım yapılmadığı için açılan kurslar da genellikle kağıt üzerinde yürütülmüştür.

Planlı Dönemde Çıracılık Eğitimi

1960'lı Yıllarda, ülkemizin hızlı sanayileşmesine paralel olarak kalifiye teknik eleman ihtiyacı kendini daha fazla hissettirmeye başladı. Örgün eğitim kurumları sözkonusu ihtiyaçları karşılamaz durumda iken, 3457 sayılı Kanun da etkili bir şekilde uygulanamıyordu. Bu şartlar çıracılık eğitimi daha ciddi bir şekilde gündeme getirdi ve kalkınma plânlarında çıracılık eğitimi kanununun çıkartılması ile ilgili tedbirler yer aldı.

1961-1977 yılları arasında Çıracılık Eğitimi ile ilgili birçok kanun tasarısı T.B.M.M. ne sunuldu. Bunlardan 29.5.1972 tarihinde T.B.M.M. tarafından kabul edilen 1591 sayılı Çıracık, Kalfa ve Ustalık Kanunu tasarısı, Cumhurbaşkanı tarafından yeniden görüşülmek üzere T.B.M.M. ne gönderildi ve kanunlaşmadı. Nihayet 20.6.1977 tarihinde T.B.M.M. tarafından kabul edilen 2089 sayılı Çıracık, Kalfa ve Ustalık Kanunu 5.7.1977 tarihinde yürürlüğe girdi. Bu kanunu uygulama görevi de Milli Eğitim Bakanlığına verildi.

2089 sayılı kanunla, ülkemizde modern anlamda çıracılık eğitimi sistemi kurulması hususunda çok önemli bir adım atılmış ancak, uygulamalarda çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu güçlükler başlıklar şeklinde şöyle sıralanabilir.

- Eğitim ve yönetim konusunda, ülkemizde alışılmamış bir yapı getiren kanunun anlaşılması zaman almıştır. Ayrıca sistemi benimseyen yönetici ve öğretmen bulunamamıştır.
- Sanayi siteleri ve işyerlerinin yoğun olduğu bölgelerde eğitim yeri bulmada güçlükler çekilmiştir.
- Sistemin özelliğine uygun eğitim programları hazırlayacak eğitimci bulmada güçlük çekilmiştir.
- Sistemin işleyişinden sorumlu Merkez ve Taşra Teşkilâtı idâri, mâlf ve fizikî yönden güçlü bir yapıya kavuşturulamamıştır.
- Yerleşmiş eğitim değerleri sebebiyle; çıracılık eğitimin bir eğitim türü, çırağın da bir öğrenci olduğunu topluma kabul ettirmek çok güç olmuştur.
- Bakanlıklar ve meslek kuruluşları ile istenilen seviyede koordinasyon ve işbirliği sağlanamamıştır.
- Teşkilâtın imkânları düşünülmeden çıracılık eğitiminin kapsamı genişletildiği için uygulamada etkinlik sağlanamamıştır.

2089 sayılı Çıracık, Kalfa ve Ustalık Kanunun istenilen şekilde uygulanmaması üzerine yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyuydu. Daha önce başlanılan çıracılık eğitimi ile ilgili kanun

3308 SAYILI ÇIRAKLIK VE MESLEK EĞİTİMİ KANUNUMUZ VE BEKLENENLER

hazırlıklarına 1986 yılı başında hız verildi. Bu çalışmalar sonucunda çıraklık eğitimi ile işletmelerde yapılacak meslek eğitimini düzenleyen Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu tasarısı hazırlandı. Söz konusu tasarı Yüce Meclis tarafından kabul edildi ve 19.6.1986 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

3308 Sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunuyla 2089 Sayılı Çırak Kalfa ve Ustalık Kanunun ve 3457 sayılı Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Meslekî Kurslar Açılması na Dâir Kanun da yürürlükten kaldırıldı.

Değerlendirme

3308 sayılı Kanununun yürürlüğe girdiği tarihe kadar olan dönemde, çıraklık eğitimimizin gelişmesinde dikkati çeken bazı hususlar bulunmaktadır. Bunlardan kısaca da olsa bahsetmek faydalı olacaktır.

Genelde yetkililer kalifiye teknik eleman ihtiyacımızın çıraklık eğitimi sistemi içerisinde yetiştirilmesinin uygun olacağı görüşünü paylaşmaktadırlar. Ancak, hükûkî düzenlemeler yapılırken konu bir sistem bütünlüğü içinde ele alınmadığından başarılı sonuç almak mümkün olmamıştır. Meselâ çıraklık sözleşmeleri ile ilgili hükümler Borçlar Kanununda yer aldığı halde başka bir kanunla çıraklık eğitimi düzenlenmemiştir. Aynı anda uygulamada bulunan 2089 Sayılı Çırak Kalfa ve Ustalık Kanunu ile 3457 Sayılı Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Meslekî Kurs Açılmasına Dair Kanun birbiri ile çelişen hükümler ihtivâ etmiştir.

Diğer bir husus, eğitimle ilgili mevzuatın hazırlanmasında iş hayatının gerçek eğitim ihtiyacının ve çalışma şartlarının dikkate alınmamasıdır. Bu sebeple 3457 sayılı kanun sadece işverenlerin değil, işçi ve devlet kesiminin de şikâyet ettiği bir kanun hâline gelmiştir. 2089 sayılı kanunun durumu ise daha enteresan: 16 yıl süreyle Meclis gündeminde bulunan bir konuda, 2089 sayılı Çırak Kalfa ve Ustalık Kanunu çıkartılıyor. Kanunun uygulanması için yaklaşık iki sene hazırlık yapılıyor. Ancak, bir yıllık uygulamadan sonra, kanun iş hayatımızın şartlarına uygun olmadığı ve bu sebeple tâdil edilmesi gerektiği icrâ tedbirlerinde yer alıyor.

Çıraklık eğitimi uygulamalarında karşılaşılan güçlüklerin tek sebebi olarak kanunu göstermek gerçekçi bir tutum değildir. Problem önemli ölçüde uygulamaların ve eğitim anlayışımızın iş hayatının gerçeklerine uygun olmamasından kaynaklanmaktadır.

3308 SAYILI KANUNLA GETİRİLEN ÇIRAKLIK EĞİTİMİ SİSTEMİ

3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu ile meslekî ve teknik eğitim sistemimiz yeni bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu yeni yapı içerisinde, teknisyen seviyesine kadar olan meslek kademelerinde çalışacak olanların öncelikle çıraklık veya yaygın eğitim yoluyla yetiştirilmesine büyük önem verilmektedir. Yeni bir ruh ve eğitim anlayışı ile uygulanacak çıraklık eğitimi sistemimizin karakteristik özelliklerini şöyle özetleyebiliriz.

Amacı

Çıracılık eğitiminin amacı; Türk Millî Eğitiminin genel amaç ve temel ilkelerine uygun olarak, örgün eğitim kurumlarının çeşitli kademelerinden ayrılan veya belli bir kademesinden sonra öğretime devam etmeyip meslek öğrenmek için bir işyerinde çalışan, en az ilkokul mezunu olup 19 yaşından gün almamış gençlerimizin pratik ve teorik mesleki eğitimlerinin bir programa göre yapılmasını sağlayarak, onları kalifiye teknik eleman olarak yetiştirmektir.

Burada bir hususu açıklamayı lüzumlu görüyorum.

Bilindiği gibi Türk Millî Eğitiminin genel amaçları ve yetiştirilmesi istenilen insan tipi 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 2.maddesinde belirtilmiştir. Söz konusu madde insan bir bütün olarak ele alınmıştır. Yani Türk insanının iyi bir insan, iyi bir vatandaş ve iyi bir meslek sahibi olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

Aynı kanunun 3. maddesinde ise eğitim kurumlarının özel amaçlarının Millî eğitimin genel amaçlarına aykırı olmayacağı belirtilmiştir. Özetlemek istersek, ülkemizde eğitim kurumu iyi insan, iyi vatandaş ve iyi meslek sahibi yetiştirme prensibinden ayrılamaz. Eğitim kurumları "ben öğrencilerimi meslek sahibi olarak yetiştiriyorum. Onun iyi bir vatandaş olması beni ilgilendirmez" diyemez. Başka bir eğitim kurumu da "ben öğrencilerimi iyi bir vatandaş olarak yetiştiriyorum. Onun geçimini nasıl sağlayacağı beni ilgilendirmez" diyemez. Her iki anlayışta hatalıdır, yanlıştır.

Yüzyıllarca Müslüman Türk toplumunun sosyal ekonomik ve kültürel hayatını tanzim etmede büyük rol oynayan Ahî Birliklerinde de eğitim bir bütün olarak ele alınır. Çıracık ve Kalfalar işyerlerinde meslek eğitimlerini, zaviyelerde genel eğitimlerini tamamlarlardı. Bu eğitimler arasında ayırım yapılmaz, bunların birbirlerini tamamladığı düşüncesinden hareket edilirdi.

Bunları şunun için anlatmak lüzumunu hissettim. Bazı eğitimcilerimiz ilmi olmaktan çok slogan değeri taşıyan "üretim için eğitim" ifadesini kullanmaktan çok hoşlanıyorlar. Bunun anlamı nedir? Söylemek istedikleri şu. "Biz mesleğini çok iyi bilen insanlar yetiştirelim. Onların iyi vatandaş ve iyi insan olması bizi ilgilendirmesin." Hayır. Böyle bir eğitim anlayışının Türk Millî Eğitim Sisteminde yeri yoktur. Hiçbir hür ve demokratik ülkede de böyle bir eğitim anlayışına yer yoktur. Genel eğitim ile mesleki eğitim birbirinin rakibi değil tamamlayıcısıdır. 3308 sayılı kanunda da çıracılık eğitimine bu gözle bakılmış çıracıkların meslek bilgilerinin yanında iyi bir insan ve iyi bir vatandaş olarak yetişmelerini sağlayacak bilgiler de öğrenmeleri gerektiğine yer verilmiştir.

Önemi

7-11 yaş grubundaki çocuklarımızın hemen hemen tamamı ilkokula devam ederken, 12-14 yaş grubundaki gençlerimizin hemen hemen yarısı okula devam etmemektedir. Ortaöğretim çağındaki (15-17 yaş grubu) gençlerimizin ise ancak 1/3'ü lise ve dengi meslek okul-

3308 SAYILI ÇIRAKLIK VE MESLEK EĞİTİMİ KANUNUMUZ VE BEKLENENLER

larına devam etmektedir. Lise ve dengi meslek okullarına devam eden bütün gençlerimizin geçimlerini sağlayacak bir iş bulabileceklerini kabul etsek dahi, çağ nüfusunun 2/3'üne örgün eğitim yolu ile iş hayatında çalışmalarını sağlayacak asgari bilgi ve beceri kazandıramadığımız bir gerçektir.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus var, okulu terk oranının en yüksek olduğu ortaokul kademesinde (ilkokuldan sonra) gençlerimizin meslek öğrenmek amacıyla gidebileceği meslek ortaokulu hemen hemen yoktur. Örgün eğitiminin bu yapısı, ilkokulu bitirdikten sonra hayata atılan ve çağ nüfusunun hemen hemen yarısını meydana getiren gençlerimizi eğitim imkânlarından mahrum bırakmaktadır.

İlkokuldan sonra ortaokula devam etmeyen gençlerimizin önemli bir bölümü işyerlerinde bir meslek öğrenmek için çalışmaya başlamaktadırlar. Şehir nüfusumuzun genel nüfus içindeki oranının yükselmesine paralel olarak bu gençlerimizin sayısı devamlı artmaktadır. Söz konusu gençlerimiz işyerlerinde "vasıfsız işçi" olarak sosyal güvenlik ve teorik meslek eğitiminden mahrum bir şekilde çalışırken, sanayileşmekte olan ülkemizin kalifiye teknik eleman ihtiyacı hızla artmakta ve bu ihtiyaç meslek okullarıyla karşılanamamaktadır.

Hiçbir meslek eğitimi görmeden iş hayatına atılan bu gençlerimizin çıraklık eğitimi sistemi ile yetiştirilerek kalifiye teknik eleman olmalarının sağlanması, ülkemizin kalifiye teknik eleman ihtiyacının karşılanmasında en gerçekçi ve en ekonomik yoldur. Pratik eğitimlerini gerçek iş şartları içinde yaptıklarından, bu sistemde yetiştirilen gençlerimiz, iş hayatına uyumsuzluk ve istihdam imkânı bulmama gibi problemlerle de karşılaşmamaktadırlar. Çıraklık eğitimi devam eden gençlerimizin sosyal güvenliğe kavuşturulması, sosyal bakımından önemli faydalar sağlayacaktır.

Kapsamı

3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu'nun 2. maddesi çıraklık eğitimi uygulamalarının yapılacağı işyerlerini belirlemiştir.

a) 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu ile 5590 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kanuna göre kurulmuş meslek kuruluşları ile bu kuruluşlara üye işyerleri,

b) Mal ve hizmet üreten kamu kuruluşları

c) Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğüne bağlı işyerleri ile Dışişleri Bakanlığına bağlı Devlet Konukları hariç olmak üzere, döner sermayeli işyerleri,

çıraklık eğitimi kapsamında bulunmaktadır.

3308 sayılı Kanun ile çıraklık eğitimi kapsamına alınabilecek meslek dallarına bir sınırlama getirilmiştir. Kanun 14. maddesinde çıraklık süresinin 3-4 yıl olacağı hükmü yer almaktadır. Buna göre, temel bilgi ve becerilerin öğrenilmesi en az 3 yıllık bir teorik ve pratik eğitimi gerektiren meslek dalları çıraklık eğitimi kapsamına alınabilecektir. Daha kısa sürede

öğrenilebilecek ayakkabı tamirciliği, bisiklet tamirciliği, anahtarçılık gibi meslek dalları çıraklık eğitimi uygulamalarının kapsamı dışında kalmaktadır.

Kanun, çıraklık eğitimi uygulamalarının il ve meslek dallarına göre kademeli bir şekilde yaygınlaştırılması esâsına getirmiştir.

Uygulamada, önce çıraklık eğitimi kapsamına alınması düşünülen meslek dallarının programı hazırlamakta, daha sonra bu meslek dalının hangi illerde Kanunun kapsamına alınacağı konusunda karar verilmektedir. Uygulamaların yapılacağı il ve meslek dalları Çıraklık ve Meslek Eğitim Kurulu'nun görüşü alınarak, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'na belirlenmektedir. Uygulamalardan alınan sonuçlara göre çıraklık eğitimin uygulanacağı illerin ve bu illerdeki meslek dallarının sayısı zamanla artmaktadır. Halen 38 il ve 40 meslek dalı çıraklık eğitimi kapsamına alınmış bulunmaktadır. En fazla meslek dalının kanun kapsamına alındığı il Ankara'dır. (33 meslek ile)

İllerin çıraklık eğitimi kapsamına alınmasında o ilin sanayileşme durumu etkili olmaktadır. Çıraklar, pratik eğitimlerini işyerlerinde yapacaklarından, çıraklık eğitimi yapılabilecek vasıflara hâiz yeterli sayıda işyerinin bulunmadığı illerde, bu eğitimin uygulanması mümkün bulunmamaktadır.

Yönetim

Çıraklık eğitimi çok yönlü işbirliği gerektiren bir hizmet çeşididir. Bu sistemin yönetiminde eğitim, üretim ve istihdam ile ilgili kurum ve kuruluşların, görev yetki ve sorumluluk almaları gerekmektedir. Bu sayede çıraklık eğitiminin teşkilât yapısı insangücü ihtiyaçlarındaki değişimlerden etkilenebilecektir.

Çıraklık eğitimi çok yönlü işbirliğini gerektiren bir hizmet alanı olduğundan bu eğitimin yönlendirilmesine, eğitim, üretim ve istihdam ile ilgili kurum ve kuruluşların iştirak etmeleri lüzumlu görülmektedir. Bu sebeple, 3308 sayılı kanunun 4. maddesiyle, çıraklık eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitimin plânlanması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi konularında tavsiye kararları almak ve görüş bildirmek üzere bir "Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kurulu" kurulmuştur. Bu kurulda eğitim-üretim-istihdam ile ilgili Bakanlık, kurum ve kuruluşların temsilcisi bulunmaktadır. Kurulun alacağı tavsiye kararları ve yapacağı teklifler ile mesleki ve teknik eğitim sistemimiz sanayinin değişen insangücü ihtiyaçlarına uygun bir şekilde yönlendirilip geliştirilebilecektir. Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kurulu ile mesleki ve teknik eğitimle ilgili bütün tarafların (eğitim-üretim-istihdam zincirinde yer alan) sistemin yönlendirilmesinde görev, yetki ve sorumluluk almaları sağlanmıştır.

İl seviyesinde, çıraklık ve meslek eğitiminin plânlanması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi konularında vâliliğe görüş ve tavsiyeler bildirmek üzere "İl Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kurulu" bulunmaktadır. Bu kurullar 3308 sayılı Kanun kapsamına alınmış bulunan illerde kurulmaktadır. Eğitim-üretim-istihdam zincirinde yer alan kurum ve kuruluşların temsilcilerine bu kurullarda görev verilmektedir.

Gerek Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kurulu ve gerek İl Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kurulla-

3308 SAYILI ÇIRAKLIK VE MESLEK EĞİTİMİ KANUNUMUZ VE BEKLENENLER

rı sayesinde, mesleki ve teknik eğitim sistemimiz değişen insangücü taleplerinden etkilenen açik bir sistem haline getirilmiş bulunmaktadır.

Eğitim

Çıraklık eğitimi sistemimizdeki ilk kademe aday çıracılıktır. İlkokulu bitiren çocuklarımız, örgün eğitime devam etmeyip hayata atılmak istedikleri takdirde, 13 yaşını dolduruncaya kadar, aday çırac olarak eğitime alınacaklardır.

2089 sayılı Kanunun uygulamasında, çıracılığa giriş yaşı genel olarak 12 idi. Ancak, uygulamada 12-13 yaşındaki çırac öğrencilerin Teknik Resim gibi bazı meslek derslerini öğrenmede çok güçlüklerle karşılaştıkları görüldü ;Bu sebeple, çıracılığa giriş yaşının yükseltilmesine lüzum hâsıl oldu. Çocuklarımızın ilkokulu bitirdikten sonra çıraclık yaşına gelinceye kadar olan dönemde eğitimsiz kalmamaları için aday çıracılık ihdas edildi.

Aday çıracılığın amacı, kişiye iş hayatını tanıtmak ve onun ilgi ve istidatlarına uygun bir meslek seçimi yapmasına yardım etmektir. Bu bakımdan, aday çıraclık eğitimi mesleğe yönlendirme eğitimi olarak ta görülebilir.

Aday çıraclık eğitiminin süresi 2 yıl ile 6 ay arasında değişebilecektir. Yâni bir çocuk ilkokulu bitirir bitirmez aday çıraclık eğitimine başlayabileceği gibi, bir, hattâ birbuçuk yıl sonra da bu eğitime başlayabilecektir. Burada önemli olan eğitimin süresi değil, adaya çıraclık için müracaat edenin, çıraclık yaşına gelinceye kadar, en iyi bir şekilde meslek seçimi yapmasına ve iş hayatına hazırlanmasına yardımcı olmaktır. Aday çıraclık dönemi eğitim programları bu amaca uygun olarak modüler esasa göre hazırlanıp uygulanacaktır.

İlkokul mezunu olup, 13 yaşını doldurmuş ve 19 yaşından gün almamış olanlar çırac öğrenci olarak eğitime alınabileceklerdir. Çırac öğrenci olmak için aday çıraclık eğitimi görmüş olma şartı aranmamaktadır. Yâni, istenler aday çıraclık eğitimi gördükten sonra çırac olabilecekler, isteyenlerde 13 yaşını doldurduktan sonra doğrudan çırac öğrenci olabileceklerdir.

Çıraclık dönemi eğitiminin amacı, kişiye mesleği ile ilgili temel bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını kazındırmatır. Bu dönem mesleğin özelliğine göre 3-4 yıl devam etmektedir.

Aday çırac ve çırac öğrenci olarak eğitim görmek isteyenler çalışacakları işyeri sâhibi veya vekili ile bir sözleşme yaparlar. Sözleşmenin şekli ve muhtevâsı, Çıraclık ve Mesleki Eğitim Kurulu'nun görüşü alınarak, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığınca belirlenmiştir. Dört nüsha olarak hazırlanan sözleşmeler ilgili taraflarca (aday çırac veya çırac ile bunların vasisi ve işyeri sahibi veya temsilcisi) imzalanır, işlemler tamamlandıktan sonra bir nüshası çıraclık eğitimi merkezi müdürlüğünde bir nüshası da ilgili meslek kuruluşunda kalır. Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren aday çırac veya çırac, öğrenci statüsünü kazanır, öğrenciliğin bütün haklarından faydalanır ve eğitime başlar.

Aday çırac ve çırac pratik eğitimlerini sözleşme imzalladıkları işyerlerinde normal çalışma saatlerinde yaparlar ve bu eğitim yılda 11 ay devam eder. Ancak teorik eğitimin ya-

YUSUF EKİNCİ

pıldığı zamanlarda aday çırak veya çırağa haftada bir gün teorik eğitime devam etmesi için ücretli izin verilir.

Aday çırık ve çırıkların eğitimleri Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığınca belirlenen takvime göre yapılır. Aday çırık ve çırıklar, çalışma takvimine göre çıraklık eğitimi merkezlerinde, haftada 8-10 saat teorik genel ve mesleki eğitim görürler. 2089 sayılı kanunun uygulanmasında çırak öğrencilere genel bilgi dersi okutulmuyordu. Özellikle çıraklık dönemindeki gençlerimize vatandaşlık eğitiminin verilmemesi son derece mahsurlu idi. Nitekim esnaf ve sanatkârlarımız bunun farkına varmışlar, çıraklara din bilgisi, meslek ahlâkı gibi derslerin okutulması için teşebbüste bulunmuşlardır. Doğu ve Batı bloklarına mensup on Avrupa ülkesinde çıraklık eğitimi uygulamalarının hepsinde, çıraklara meslek bilgisi derslerinin yanında vatandaşlık bilgisi dersleri de öğretilmektedir.⁽⁴⁾ Bu durum, 2089 sayılı kanuna göre yürütülen çıraklık eğitimi uygulamalarında yapılan hatânın vehâmetini ortaya koymaktadır. 3309 sayılı kanunla bu hatadan kesin dönüş yapılması olumlu ve sevindirici bir gelişmedir.

Çıraklık eğitimi sisteminde sınıf tekrarı yoktur. Çıraklık dönemi teorik ve pratik eğitimini tamamlayanlar kalfalık imtihanına girebileceklerdir. Bu imtihanı başaranlara kalfalık belgesi verilecektir.

Kalfalık belgesine sahip olanlar, ustalık eğitimine devam edebilirler. Ustalık eğitiminin amacı, kişiye mesleği ile ilgili iş ve işlemleri bağımsız olarak yapabilecek ve bir işyeri yönetebilecek şekilde yetiştirmektir. Ustalık eğitimi sırasında kalfalara meslek bilgisi ile birlikte Çalışma Hukuku, Ekonomi, Sigorta ve Vergi Mevzuatı gibi dersler gösterilir. Bu dönemde pratik eğitim süresi 3 yıldır.

Ustalık eğitimini tamamlayanlar ustalık imtihanlarına katılabilirler. Ayrıca, kalfalık belgesine sahip olduktan sonra mesleğinde en az bir yıl çalışanlarda ustalık imtihanlarına katılabilirler.

Ustalık imtihanlarını başaranlara ustalık belgesi verilir. Ustalık belgesine sahip olmayan veya bu belgeye sâhip olanları çalıştırmayanlar, bağımsız işyeri açamazlar.

Kalfalık ve ustalık imtihanlarında, öğretmenlerle birlikte meslek kuruluşu temsilcilerinin de görev alması sistemin önemli bir özelliğidir. Burada bir nokta üzerinde durmak isterim. 2089 sayılı kanuna göre lise dengi meslek ve teknik öğretim kurumlarından mezun olanlara doğrudan ustalık belgesi verilmekte idi. 3308 sayılı kanunda ise sözkonusu okulu bitirenler bir yıl işyerlerinde çalıştıktan sonra imtihanla ustalık belgesi alabileceklerdir. Bu uygulamadan da anlaşılacağı gibi, ustalık belgesi artık sıradan bir belge değil, meslekî açıdan çok önemli olan ve uzun bir eğitimden sonra alınabilecek bir belgedir.

Ustalık belgesine sâhip olanların yanlarında aday çırık ve çırık çalıştırabilmeleri için usta öğreticilik eğitimine devam ederek usta öğreticilik belgesi almaları gerekir.

(4) Hugh WARREN, 10 Avrupa Ülkesinde Mesleki ve Teknik Öğretim, Çeviren: Yusuf ÖNERTOY, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Mesleki ve Teknik Öğretim kitapları, 1971) S 211 vd.

3308 SAYILI ÇIRAKLIK VE MESLEK EĞİTİMİ KANUNUMUZ VE BEKLENENLER

Usta öğreticilik eğitiminin amacı, ustalık belgesine sahip olanlara formasyon kazandırarak, onların aday çırak ve çırakların pratik eğitimlerini daha sağlıklı ve düzenli bir şekilde yürütmelerini sağlamaktır. Bu eğitim sırasında ustalara, meslek analizi, öğretim metodları gibi kurslar verilecektir.

Finasman

Aday çırak ve çırakların pratik eğitim giderleri çalıştıkları işyerince, teorik eğitim giderleri ise Devletçe karşılanmaktadır. Ayrıca aday çırak ve çırakların sigorta primleri de 1.1.1987 tarihinden itibaren Devletçe karşılanacaktır. Bu gençlerimizin hemen hemen tamamının sigortasız olarak çalıştığı gözönüne alınırsa, uygulamanın sosyal devlet anlayışı açısından da son derece önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

3308 sayılı kanunla ayrıca, örgün, çıraklık ve yaygın eğitim yoluyla meslekî ve teknik eğitimin yaygınlaştırılmasını, yetiştirilen insan gücünün sayı ve kalite olarak artırılmasını, çıraklık eğitimi dâhil örgün ve yaygın meslekî ve teknik eğitimin bütün olarak desteklenip geliştirilmesini, meslekî ve teknik alanda iş öncesi ve hizmet-îçi eğitim programlarının kamu ve özel bütün işyerlerinde verimliliği artırıcı ilkeler gözetilerek yürütülmesini sağlamak gayesi ile "Çıraklık, Meslekî ve Teknik Eğitimi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Fonu" kurulmuştur.

Devlet, işçi ve işverenin katıldığı bu fon ile meslekî ve teknik eğitimin finansman problemine çok büyük ölçüde çözüm getirilmiş olmaktadır. Ancak, fonun tek gayesinin para toplamak olduğu düşünülmemelidir. Fonun ana gayelerinden biri de eğitim yapacak işletmeleri teşvik etmektir. Nitekim, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığınca belirlenecek esas ve ölçülere göre çırak ve Meslek Lisesi öğrencilerine pratik eğitim yaptıracak işletmelere fondan teşvik primi ödenmesi hükmü kanunda yer almıştır.

Araştırma Çalışmaları

Meslekî ve teknik eğitim sistemimizi meydana getiren örgün, yaygın ve çıraklık eğitimi sistemlerinin, ülkemizin insan gücü ihtiyacını en rasyonel şekilde karşılayacak ölçüde bir sistem bütünlüğü içerisinde gelişmelerini sağlayacak araştırma, geliştirme ve plânlama çalışmalarını yapmak veya yaptırmak amacıyla bir Meslekî ve Teknik Eğitim Araştırma ve Geliştirme Merkezi" kurulmuştur. Merkezin rasyonel çalışması ve vasıflı eleman istihdam edebilmesi için gerekli hukuki düzenlemeler kanunda yer almıştır.

Denetim

Çıraklık ve Meslekî Eğitim Kanuna göre, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığınca bağlı eğitim kurumları dışında, kamu ve özel kurum ve kuruluşlarda yapılacak aday çırak, çırak ve kalfaların eğitimi ile meslek lisesi öğrencilerinin işletmelerde yapacakları meslekî eğitim sözkonusu Bakanlık ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca denetlenecektir.

SONUÇ VE TAVSİYELER

3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu, mesleki ve teknik eğitim sistemimizi bir bütün olarak ele alıp sistemin insangücü ihtiyacımızı en iyi şekilde karşılayabilecek dinamik bir yapıya kavuşturulması amacıyla hazırlanmış ve bu alanda gerçek bir reform yapma imkânı veren önemli bir kanundur. Ancak, kanunun çıkartılması ile problemin çözüme kavuşturulmuş olduğunu söylemek mümkün görülmemektedir. En az kanun kadar önemli olan bir hususta uygulamaların akılcı, gerçekçi ve düzenli bir şekilde yürütülmesidir. Bu sağlanamadığı takdirde, önemli bir fırsat kaçırılmış olacaktır.

Uygulamada dikkat edilmesi gereken hususları kısaca şöyle açıklayabiliriz:

Mesleki ve teknik eğitim sistemimizde reform yapmanın önemli güçlükleri vardır. Bu güçlüklerin başında uygulayıcıların alışılmış kalıpların dışına çıkma hususunda istekli olmaları gelecektir. Eğer uygulayıcılar kanunun getirdiği sistem ve eğitim anlayışını benimseme yerine, kanunu mevcut kalıplara uydurmaya çalışırlarsa beklenen reform gerçekleşmeyecektir. Kanun henüz yürürlüğe girmesine rağmen, bu konudaki endişelere haklılık kazandıracak bazı adımların atıldığı da görülmektedir.

3308 sayılı kanunla getirilen yeni sistemin sadece bir eğitim olayı olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Sistemin bir de iş hayatı ile olan münasebeti vardır. Eğitimciler işyerlerinde yapılan pratik eğitimi tam bir denetim altına alamazlar ve bu eğitimi istedikleri gibi yönlendiremezler. Bu durumda, teorik eğitim programlarının bağımsız bir değişken gibi kabul edilebilecek pratik eğitime göre düzenlenmesi gerekecektir. Eğer işyerlerinin şartlarına uyma yerine, işyerleri okula benzetilmeye çalışılır ise uygulamalardan verimli sonuç alınmayacaktır.

3308 sayılı kanunla kurulan meslekî ve teknik öğretim sistemimizde teknisyen seviyesine kadar olan meslek kademelerinde çalışacak olan elemanların çıraklık ve yaygın eğitim yoluyla yetiştirilmesine ağırlık verilmektedir. Bu temel tercih, kaynak tahsisini de etkileyecektir. Sisteme tahsis edilen kaynakların, yeni yapıya uygun olarak gözden geçirilmesi ve her alt sisteme fonksiyonunu yerine getirebilecek şekilde dağıtılması gerekmektedir. Bu yapılmadığı takdirde, plânlanan hedeflere ulaşması mümkün olmayacaktır. Özellikle çıraklık eğitimine şimdiye kadar tahsis edilen kaynaklar örgün meslek eğitime tahsis edilenlerle kıyaslanmayacak kadar azdır.

3308 sayılı kanunla önemli cezâi müeyyideler getirilmiştir. Ancak, uygulamalar sırasında bu cezâi müeyyidelere güvenerek işletmeleri güç durumda bırakacak tedbirler alınmamalıdır. Eğitimin plânlanmasında ve yürütülmesinde işletmenin normal üretim düzenini bozacak tutum ve davranışlardan kaçınılmalıdır. Unutulmamalıdır ki, 3457 sayılı kanunda da ağır cezâi müeyyideler vardı. Ancak, kanun hükmüne uymayan işletmelere bu cezalar verilemedi ve uygulamadan sonuç alınmadı.

Uygulamalarla ilgili olarak yönetmelik, talimatnâme ve genelge çıkartılırken meslek kuruluşlarının ve diğer ilgili Bakanlıkların görüşleri dikkate alınmalıdır. Görüş alma işlemlerine sadece bir formalitenin yerine getirilmesi gözü ile bakılmamalıdır.

3308 SAYILI ÇIRAKLIK VE MESLEK EĞİTİMİ KANUNUMUZ VE BEKLENENLER

3308 sayılı kanunla getirilen sistemde, öğrenciler öğrendikleri teorik bilgileri iş hayatında geçerli olup olmadığını aynı anda görme ve bu bilgileri değerlendirme imkânına kavuşmaktadırlar. Gerek öğrencilerin ve işverenlerin sisteme karşı güven duymalarını gerek eğitimin verimli olmasını sağlamak için eğitim programlarının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Öğrencilere gerekli olan bilgiler iyi bir şekilde verilmez ise, uygulamalardan başarı elde edilemez.

Ülkemizde çıraklık eğitimi sistemine ve bu sistemde eğitim gören gençlerin psikolojik durumlarına uygun olarak hazırlanmış eğitim araçları bulunmamaktadır. Meslek bilgilerin karatahta başında tebeşir ile öğretilmesinin devri geçmiştir. Artık üretim araçlarının teorik meslek bilgisi derslerinin öğretilmesinde eğitim amacıyla kullanılmasının da devri geçmiştir. Bu sebeple, çıraklık eğitimi merkezleri teorik meslek bilgisinin en verimli şekilde öğretilmesine yardımcı olacak eğitim araçlarıyla donatılmalıdır. Ayrıca çırak öğrencilerin eğitim durumlarına uygun ve onların rahatlıkla okuyabilecekleri ders kitaplarının da hazırlanması gerekmektedir.

Uygulamadaki endişelerimizden biri de, 3308 sayılı kanunla Alman mesleki eğitim sistemi ülkemize getirdiği şekilde yorumlardır. Ülkeler eğitim sistemlerini kendi sosyal, kültürel ve ekonomik şartlarına göre kurarlar. Başka bir milletin eğitim sistemi ithal edilemez. Edilirse yanlış olur. Konuyu müşahhas bir örnekle açıklamak istiyorum.

Doç Dr. İlhan AKHUN'un "Scala" adlı dergiden tercüme edip Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi dergisinde (Yıl 1983 cilt 16, sayı 1, S.493-496) yayınladığı "Kafalara ve Ellere Yapılan Yatırım" adlı yazıda; Federal Alman Cumhuriyeti'ndeki firmaların bir çırağın mesleki eğitimi için yılda 2000 ila 20.000 Mark arasında harcama yaptıkları belirtilmektedir. Yazının son bölümünde bir örnek verilmiştir. Buna göre; 1976 yılında Volkswagen firmasının yaklaşık olarak 000 çırağın eğitimi için 42.918.000 Mark harcamıştır. 3 yıllık bir eğitimi gerektiren bir meslek dalında her çırağın firmaya 70.000 Marka mal olduğu belirtilmektedir. Başka bir ifade ile Volkswagen firması yetiştirdiği her çırak için yaklaşık 25.000.000 TL. harcama yapmaktadır. Bir an için Alman mesleki eğitim sistemini aynen aldığımızı kabul edelim. Ülkemizdeki firmalar bir çırağın bir yıllık eğitimi için 8.000.000 TL. harcıyabilecekler mi? Türk ekonomisinin yapısı buna imkân verir mi? 'Sistemi aynen alalım Almanların 8000.000 TL'ye yaptırdığı eğitimi biz 300.000 TL.'ye yaptırırız' diyebilir miyiz? Böyle bir sihirli formül var mı? Hayır. Bir ülkenin eğitim sistemi başka bir ülkede uygulanamaz. Ancak, başka ülkelerin tecrübelerinden faydalanılabilir.

Çıraklık eğitimi sistemimizi yönlendirmemizde bize ışık tutacak olan Alman Mesleki Eğitim Sistemi değil, Ahî Birlikleridir. Bu teşkilatı biz bize göre ve bizim insanımız için kurduk, yüzyıllarca yaşattık. Ahî Birliklerini çağdışı kabul edip "üretim için eğitim" sloganını ortaya atanların düşünce bakımından hangi seviyede olduklarına da daha önce temas etmiştik.

Eğitim sistemlerinde değişenlerin yanında değişmeyen temel ilkeler de vardır. Değişmesi gerekenlerle değişmemesi gereken değerleri birbirinden ayırmak zorundayız. Elbette Ahî Birliklerini 15. yüzyıldaki yapısı ile yaşatamayız. Ancak, çıraklık eğitimi sistemimizin değiş-

meyecek değerlerini belirlerken onların; ahlâk, devlet-esnaf ve usta-çırak münasebetleri, eğitimi ve insanı bir bütün olarak ele alma, vatan sevgisi gibi konulardaki görüşlerini dikkate almak zorundayız.

Kısaca, 3308 sayılı kanuna göre şekillenecek çıraklık eğitimi sistemimizi yönlendirecek olanların Ahi Birliklerini çok iyi incelemelerini ve bu teşkilatı Batı ülkelerindeki loncalardan ayıran özellikleri kavramaları gerekmektedir. Böyle bir anlayış içerisinde yönlendirilecek çıraklık eğitim sistemimiz, ülkemizin ihtiyaçlarına en iyi şekilde cevap verebilecek milli bir yapıya kavuşturulabilecektir.

KAYNAKLAR

Burger, Eduard. İş Pedagojisi, (Çeviren: H. Fikret Kanad) Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1976.

Erkal, Mustafa E. Orta Teknik Eğitim Sanayi İlişkileri, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, 1978.

MİLLÎ PRODÜKTİVİTE MERKEZİ, Sanayide Çıraklık, Ankara: Gürsoy Matbaacılık Sanayi, 1970.

Özalp, Reşat. Ataüinal, Aydoğan. Türk Millî Eğitiminde Düzenleme Teşkilatı, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1977

Say, Muzaffer. Türkiye'de Eğitim Sisteminde Karşılaşılan Bazı Sorunlar Üretim Süreciyle Bütünleşmiş ve Yaygınlaştırılmış Bir Eğitim Sistemi Önerisi, D.P.T., Basılmamış Uzmanlık Tezi, 1975.

Warren, Hugh. 10 Avrupa Ülkesinde Meslekî ve Teknik Öğretim, Çeviri: Yusuf ÖnerToy, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Meslekî ve Teknik Öğretim Kitapları, 1971.

Kaya, Yalçın. "Eğitim ve İstihdam İlişkileri" Endüstriyel Meslekî ve Teknik Öğretim ile Sanayi İlişkileri Sempozyumu, Ankara: 1975.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI, "Meslekî ve Teknik Öğretimin Tarihi Gelişimi" Meslekî ve Teknik Öğretim Dergisi, Yıl: 29, Sayı, 339, Mayıs-1981

818 Sayılı Borçlar Kanunu

3457 Sayılı Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Meslek Kursları Açılmasına Dair Kanun

2098 Sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu

3308 Sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu

ANKARA ÇEVRE KENTİ SİNCAN'A TARİMSAL KESİMDEN GELENLERİN SOSYO - EKONOMİK DURUMLARI

Lütfi ŞAHSUVAROĞLU

"İnsanların birlikte yaşamaları öylesine yaygınlaştı, öylesine yoğunlaştı, ilişkileri öylesine arap saçına döndü ki, artık kimsenin gözü ve sevgisi belli genişlikte bir alanı kavramaya yetmiyor; artık herkes kendi uğraşının o en dar çemberinin dışında, bir çocuk gibi başkalarına bağlı olmak zorunda. Bu bağımlı varlığın aklı hiçbir zaman, herşeyi yönettiği bugünkü kadar sınırlı olmamıştır."

Robert Musil / Ulrich
(Niteliksiz Adam)

GİRİŞ

Türkiye hızlı bir kentleşme süreci içindedir. Fakat diğer benzer ülkelerle kıyas edildiğinde kentleşme oranı Tunus, Mısır, Cezayir gibi ülkelerle aşağı yukarı aynı orandadır. Bunun yanında kent nüfusundaki artış bakımından Türkiye hızlı bir kentleşme değil, hızlı bir kentleşme içindedir. Genel nüfus artışı % 2-3 olduğu halde, kentleşme hızı % 7, büyük şehirlerde mesela Ankara ilimizde % 10 un üzerindedir.

Dünya üzerinde 20. y.y. başlarında kurulmuş olup ta Ankara kadar hızlı kentleşen başka hiçbir şehir yoktu. Ankara bu yüzden tipik bir şehirleşme olgusu ortaya çıkarmıştır. Eski projeksiyonların bugün kat be kat üstüne çıkan Ankara, gecekondulaşma hadisesinin de en yoğun olduğu iki ilimizden biridir. Bugün Ankara'nın yarıdan fazla nüfusu gecekondularda yaşamaktadır. Başkent in bu şekilde şehirleşme geçirmesi şüphesiz üzerinde düşünülmesi ve çözümler aranması gereken bir konudur.

Başkentteki bu yaygınlaşma sonunda "köyden kente göç" hadisesi daha ileri bir merhaleye ulaşmış, kentten ÇEVREYE YAYILMA olarak şekil değiştirmiştir.

Bugün Ankara'nın bir çevre kenti olarak ortaya çıkan Sincan % 20 ye varan bir nüfus artış oranına sahiptir. Yani nüfus artış oranı Ankara'nın iki misli kadardır.

Türkiye'de şehirleşme konularında araştırma yapanların genelde siyasal veya sosyal ilimlerle iştigal edenlerin tekelinde olduğunu görüyoruz. Oysa şehirleşme hadisesi getirip götürükleriyle birlikte başta tarımsal kesimi ve bu kesimle ilgili araştırma yapanları ilgilendiriyor geniş cephesiyle.

Bunun yanında şehirleşme olayına sadece köyden kente göç şeklinde bakmak da yetersiz kalacaktır. Bugün şehirleşmenin boyutları öylesine değişmiştir ki, köy ve kent birimleri dışında başka alternatiflere, başka yerleşme birimlerine de ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle günümüzde büyük şehirlerin, metropoliten alanların kenarlarında oluşmağa başlamış Çevrekentler, şehirleşme olayının yepyeni bir boyutu durumundadır. Ayrıca yanlış ve çarpık şehirleşme olayını dizginleyebilmek için de kırsal kesimde yeni yerleşim ünitelerinin ele alınması zarureti vardır.

TARIMSAL KESİMİN ÖZELLİKLERİ

Tarımsal kesim tarımsal üretimin egemen olduğu, diğer sahaların tâli kaldığı kesimdir. Tarımsal üretimin egemen olduğu esas birim köylüdür. Bu yüzden tarımsal kesim denince akla ilk gelen köylüktür. Tabii ki şehirlerde de tarımsal üretimden bahis mümkündür. Ancak şehirlerde egemen üretim biçimi genelde tarım dışı faaliyetlerdir. Köy ve şehir birimlerinin ortasında kalan kasabalar ise egemen üretim biçiminin ne olduğu ölçüsünde tarımsal kesimde veya diğer kesimlerde yer alırlar. E. Tümertekin'in "Ziraat Kasabaları" diye belirttiği kasabalar da tarımsal kesimin en büyük yerleşim birimleri olmaktadır.

Klasik ekonomi analizlerinde ikili modeller ele alınmıştır. Tarım Kesimi geleneksel bir yapı arzietmekte, sanayi yahut şehirler modern bir yapı arzietmektedirler. Buna göre, tarımda emek boldur ve emeğin marjinal değeri sifıra yakındır. Tarımda çalışanlar, Toplum düzeninin özelliklerine göre kendilerini geçindirecek kadar bir ücret alırlar. Tarım dışı kesim ise modernerdir ve bu kesimde ücretler genellikle tarım kesiminden daha yüksektir. Bu ücret düzeyinde sermaye sahibi marjinal verimin ücrete eşit olduğu noktaya kadar emekten yararlanacaktır. Müteşebbis kârını yatırıma dönüştürecek ve sistemde yeni istihdam imkanları doğacaktır. Bu yeni emek ihtiyacı da tabii ki düşük ücretli tarım kesiminden karşılanacaktır. Fakat emeğe talep olmasına karşılık tarımdışı kesimde ücretler sâbit kalmaktadır. Tarımdaki düşük verimli emeğin tamamiyle emilmesine kadar bu böyle gider. Bu gerçekten tarım kesiminin geleneksel olmasıyla ilgili bir olaydır. Tarım kesimi ile ilgili "öngörü"lerin gerçekleşmesi için büyük aile yapısının söz konusu olduğunu biliyoruz.

Gerçekte tarım kesiminde de sınırsız emek arzından bahsetmek her zaman mümkün değildir. Nüfusu tamamiyle kırdan koparmak zordur. Kırdan şehre göç olayının arkasında baş saik olarak ekonomik nedenler ele alınsa da şehre göç olayının arkasında bir takım sosyal sebeplerden de bahsetmek mümkündür.

İşin bir de teknoloji ile ilgili cephesi var. Tarımda teknoloji yerleşip, büyük aile yapısı çözüldüğünde ve tarımda verimlilik artırıldığında tarım kesiminde yer alan fazla nüfus şekil değiştirmektedir. Bu fazlalık ya şehirler tarafından emilmekte, ya da tarımsal kesimin kendi içinde kimlik değiştirmektedir. Bu hareketlilik genelde şu yönde cereyan etmektedir. Tarımda teknolojiyi verimli kullanabilmek büyük çiftlik sahipleri yeterli toprağı olmayanların da topraklarına giderek sahip olmakta, tarımda çiftçi olarak faaliyet gösteren kesim giderek tarım işçisi hüviyetine düşmektedir, Tarımsal kesimin özellikle genç nüfusu şehirleri de artık gelişen ilişkilerle tanımağa başladığından, şehirlerin çekiciliğı ile göçe katılmakta, ya sanayi işçisi olmakta, yahut ekseri marjinal kesimi teşkil etmektedir.

ANKARA ÇEVRE KENTİ (SİNÇAN'A) TARIMSAL KESİMDEN GELENLERİN SOSYO - EKONOMİK DURUMLARI

Tarımsal kesimde gerek işçinin üretkenliğinin artışı, gerekse teknolojik gelişme emeğe olan talebi azaltır. Emeğin tarım kesiminden çekilmesi, bir ölçüde tarımdaki üretkenliğin artışı olmaktadır.

Gelişen teknolojinin tarımda hakim duruma gelmesi ve piyasa ekonomisinin şartlarının tarımda da geçerli olması, tarımda piyasa için üretime başlanması toprağın kutuplaşması ve tarımsal kesimdeki bir bölüm çiftçinin toprağını kaybederek ya göçe katılması, yahut tarım işçisi durumuna gelmesi demektir. Bu bir süreçtir ve teknoloji ile, kırsal yapılarla ve sanayi kesimi ile ilgili girif bir süreçtir.

Araştırma alanımızın içindeki nüfus şehre yerleşme arefesinde genellikle bu şekilde dönüşümlü faaliyetlerde bulunmuş kişilerden oluşmaktadır. Köyden kente göç hadisesinin geçiş döneminde bu ikinci grup kesim, köy ve kent arasında mekik dokumuşlardır. Şehirlerimizdeki marjinal kesim, genelde köydeki marjinal kesimin de bir uzantısı olduğu gibi, ikinci grup olarak nitelediğimiz 'köydeki düşük istihdam'ı oluşturan toprakla az bağı olan yarı köylülerden teşekkül eder.

TARIMDA İSTİHDAM VE TARIMSAL YAPI

Tarımda istihdam ile tarımsal yapı arasında sıkı korelasyon vardır. Üstelik şehirleşme olayının boyutlarını açıklamak ve kırsal kesim ile şehirsal kesim arasındaki ilgiyi yakalamak için de tarımdaki istihdamı ve tarımsal yapıyı izah gerekmektedir.

Tarımsal yapıyı ve tarımdaki istihdamı belirleyen tarımdaki üretim ilişkileri ve işletme biçimleri olmaktadır. "Tarımda, temel üretken birim tarımsal işletmedir. Az gelişmiş bir tarımsal yapıda işletmenin bünyesinde ve çevresinde yer alan Mülk sahibi, işletmeci, üretici, pazarlamacı ve fon sağlayan unsurlar arasında, bizim işletme biçimleri olarak da nitelendirebileceğimiz bağıntılar ise son derece girift ve çeşitlidir."

Bir kere tarımda yapıyı belirleyen başta üretim ilişkileri olmakta, işletme biçimleri bunun teşhisinde faydalanılan bir kaynak olmaktadır. Kiracılık veya ortakçılık şeklinde ortaya çıkan işletme biçimleri tarımsal yapıyı çözmede ayırddedici esas unsur değildir. Genelde böyle anlaşılmıştır. Oysa esas ayırddedici unsur bunların izafi -göreceli- olarak ekonomik üstünlük-lükleri olmaktadır. Toprak sahibi küçük, işletmeci de küçük çiftçi ise, işletme biçimi ister kiracılık, ister ortakçılık şeklinde olsun, üretim ilişkisi 'KÜÇÜK META ÜRETİMİ' dir. Toprak sahibi büyük, işletmeci küçükse o vakit üretim ilişkisi hem küçük meta üretimi hem de yarı feodal biçim olmaktadır. Toprak sahibi küçük, işletmeci büyükse veya her ikisi de büyükse o vakit te kapitalist bir toprak kirasından bahsedilebilir ve üretim ilişkisi böylece açıklanır. Burada bizim konumuzla ilgili çıkan sonuç şu olmaktadır: İşleme biçimi ne olursa olsun, üretim ilişkileri bakımından ve tarafların görelî ekonomik üstünlükleri bakımından bir süreç içinde 'topraktan kopan' bir kesim ortaya çıkmaktadır. Yani tarımda üretkenliğin artması ve teknolojinin etkisiyle taraflardan biri kırsal kesimden giderek itilen bir nüfusu ortaya çıkarır.

Tarım işçiliğine gelince, tarım işçiliğinin varlığı her zaman büyük çiftlik varlığını, yani 'tarım işçisi varsa kapitalizm vardır' savını ortaya atmaya yetmez. Bu tarım işçisinin çalıştığı

LÜTFİ ŞAHSUVAROĞLU

işletmenin boyutlarıyla da ilgili bir olaydır. Az gelişmiş yapılarda tarım işçiliği küçük meta üretimine veya kapitalist ilişkilere tekabül edebileceği gibi, yarı feodal bağımlılıkların, geleneksel yapıların da izlerini taşıyabilir. Buradan konumuzla ilgili çıkan sonuç ise, tarım işçisinin üretkenliği, emeğin tarımdaki kapitalist işletmelerce emilip emilemeyeceği tezleriyle ilgilidir. Öte yandan yarı feodal ve geleneksel tarımsal üretim ilişkilerinde yavaşma, besleme veya benzer isimlerle adlandırılan tarım işçiliği aileden, işletmeden kopma eğilimindedir. Dolayısıyla tarımda üretkenliğin artması, işletmenin büyüklüğü istihdamı geliştirebileceği gibi, tersi bir durum da söz konusudur.

Tüccar ve tefeci kategorisi ise küçük köylü işletmelerin bunlarla ilişkisi ölçüsünde ekonomik olarak bağımlılığın izahıyla genelde küçük köylü işletmelerin aleyhine bir durum ortaya çıkararak, küçük köylü işletmeciliğinin tasfiyesi olgusunu ortaya çıkarabilmektedir. Şöyle ki, kapalı-tarım toplumunda Köy-dışa piyasa şartlarına açıldığı bir ekonomide köy ile kent arasında toplumsal ilişki ve işbölümünün gerçekleştiği andan itibaren, tüccar sermayesi 'artı-ğa el koyan' veya 'paylaşan' yeni bir kategori olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üretim ilişkileri, işletme biçimleri, demografik etkenler ve diğer dış şartlar yanında tarımsal kesimin kendi içinden gelen ve onun dinamiğini teşkil eden özellikler vardır. Bunun başında emeğin bolluğu gelir. Tarımda süregelen mekanizmaların hakimiyetlerini sürdürebilmesi bir ölçüde bu sebeptendir. "Köylü kitlesinin toprak ve iş aletleri üzerindeki mülkiyetinin tasfiyesi, emeğin özgürleşerek bir meta haline dönüşebilmesi, çağdaş az gelişmiş ekonomilerde tarım kesimi içindeki emek fazlasını önemli ölçüde azaltabilir. Özgürleşen emeğin tamamen tarım içinde kalmasının öznel ve nesnel dayanakları ortadan kalkmış olur."

Tarımda emek fazladır, ama bu emek fazlası nereye akacaktır. İşte bu noktada çok yönlü analizlere ihtiyaç vardır. Her zaman sanayiye aktığını iddia etmek zordur. Tarımdan sanayiye sadece işgücü akımı söz konusu değildir. Bu akım çok değişik alanlarda söz konusu olmaktadır. Tarım ve tarım dışı gelişme dinamikleri az gelişmiş ekonomilerde öylesine uyumsuzluk ve karışıklık göstermektedir ki, bu her iki kesimdeki egemen blokların yapısı ile ilgilidir ve her iki kesimdeki ekonomik üstünlüklerle ilgili bir vakiyedir. Genelde tarım dışındaki kapitalist gelişme sisteminin bütününe damgasını vuracak bir mesafe katettiğinde tarım kesimindeki emek fazlası şehirselleşen kesim tarafından emilebilecektir.

KENTSEL GELİŞME VE ENDÜSTRİLEŞME

Kırsal kesimden kentsel kesime doğru seyreden şehirleşme olayının bir kanadı tarımsal kesimdir. Tarımsal kesimin özelliklerine değindikten sonra kentsel kesimi ele almak yerinde olacaktır.

Kentsel gelişme endüstrileşmenin getirdiği bir gelişmedir. Tarım toplumundan sanayi toplumu olmağa doğru gelişen gelişmekte olan ülkelerde sanayi özellikle ulaşım, işgücü, pazar, kaynakların en rantabl değerlendirilmesi bakımından şehirlerde boy atmıştır. Bu arada kırsal kalkınma için çeşitli tedbirlerden bahsetmek mümkündür (toplum kalkınması, köy-kentler, tarım kentleri, kalkınmada öncelikli yöreler, vb) ama bu tedbirlerin hiçbiri sanayinin şehirlerde temerküzünü önleyememiş ve kırsal alanlardan şehirselleşen alanlara doğru olan göçün önüne geçememiştir. Gerçekte kalkınmakta olan ülkeler için sanayi sektörlerine işgücü trans-

ANKARA ÇEVRE KENTİ (SİNCAN'A) TARIMSAL KESİMDEN GELENLERİN SOSYO-EKONOMİK DURUMLARI

feri elbetteki kırsal alandaki fazla nüfusun emilmesiyle karşılanacaktı. Bu ihtiyaç giderek daha fazla bir nüfus kesitinin şehirlere akmasıyla çarpık bir şehirleşme yaşanmasına sebep olduğu gibi, sanayinin emek fazlasına yeterli istihdam kaynağı teşkil edememesinden ötürü, şehirlerde marjinal nüfusta korkunç bir artışın olmasına yol açmıştır. Bugün büyük şehirlerimizde hizmet sektöründe ve marjinal kesimde nüfus yoğunluğu daha fazladır.

Sanayileşme öncesi kentleşmede de kır toplumu etkili âmil olmuştur. Çünkü tarih boyunca şehirlere her bakımdan kaynak oluşturan kırsal alan ve tarımsal faaliyetlerdir.

Kentleşme sürecini hızlandıran tabii ki gerçekte sanayileşme olmuştur. Eski siyasal (hizmetler) şehirler ziraat şehirleri yerlerini sanayi şehirlerine terketmeğe başlamışlardır.

"Sanayileşme öncesi kentleşme tarımın ilerlemesi ve elde edilen üründe artış olmasının bir sonucudur. Oysa ki sanayileşmenin başlaması ile birlikte kentleşme daha başka unsurların etkisinde kalarak gelişmiştir. Genellikle kentleşme ile sanayileşmenin birbirlerini karşılıklı etkiledikleri kabul edilir. Nüfusun artması işçilerin yaptığı işleri farklılaştırır, işlerin farklılaşması da uzmanlaşmaya yol açar."

Gelişmiş ülkelerde bile, metropolitan alan olarak isimlendirdiğimiz yerleşme alanlarının sanayi bölgelerinde ortaya çıkması tesadüfi değildir. Sanayileşme ile kentleşme arasında organik bir bağ söz konusudur. Ancak sanayileşmenin hemen kentleşme olayına sebep teşkil ettiği de söylenemez. Bu iki olay birbirlerini etkilerler. Gelişmiş ülkelerde bile sanayi devriminden çok sonra büyük metropoller gelişmiştir. Kentleşme ekonomik kalkınmanın belli başlı nedenlerinden biri olan sanayileşmenin temel unsuru olarak kabul edilir ve eski kentlerde hiçbir zaman sanayi şehirlerindeki hızlı gelişmeye ulaşamamışlardır.

Avrupa'da kentleşme oranı en yüksek ülke İngilteredir. 1981 de kentlerde yaşayanların genel nüfusa oranı % 77 iken, bu oran 1951 de % 81 e ulaşmıştır. Bugün ise İngiltere'nin % 90 kadarı artık şehirlidir.

Oysa gelişmemiş ülkelerde nüfusun % 90 ı kırsal kesimdedir. Türkiye'de de bir zamanlar kır nüfusunun genel nüfusa oranı % 70 in üzerindeydi. Bugün kır nüfusu ile şehir nüfusu yarı yarıya erişmiş, hatta şehir nüfusu kır nüfusunu geçmiştir.

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki şehirleşme ile sanayileşmesini tamamlamış, gelişmiş ülkelerdeki kentleşme birbirlerinden farklılıklar gösterir. Bizim gibi ülkelerde sanayileşme gerçek anlamda cereyan etmediğinden şehirleşmede çarpık olmakta, Özellikle büyük şehirlerimiz hizmetler sektöründe bir şişkinlik göstermektedir. Ve verimsiz işgücü ile dolu, marjinal kesimi kabank şehirler oluşmaktadır.

Endüstrileşme ile birlikte şehirleşmenin boyutları da çok değişmiştir. Ulaşım imkanlarının hızla artması şehirlere dikey ve yatay genişleme imkanları sağlamıştır. Şehirler metropolitan alanlara, metropoliten alanlar megalopoliten alanlara dönüşmeğe başlamıştır. Artık çağdaş şehircilikte şehirleri coğrafi sınırlarıyla sınırlamak ta kaabil değildir. Çağdaş şehirleşmenin sebeplerinin başında ulaşım teknolojisindeki gelişmeler yanında ekonomik bakımdan

LÜTFİ ŞAHSUVAROĞLU

güçlü işbirliği yapan kuruluşlar gelmektedir. Bunun yanında yabancı işgücü de şehirleşmenin boyutlarını artırmaktadır.

Genel manada şehirleşmeye sebep teşkil eden konuların başında da tarım tekniklerinin gelişmesi, tarımda fazla emeğin itilmesi gelir. Tarımda üretkenliğin artması, yeni tekniklerin ithali kentleşmenin saikleridir ama gelişmekte olan ülkelerde bunda tarım tekniklerinin gelişmesinden çok, şehrin çekiciliği, köyün iticiliği gibi unsurlar da önemlidir. Bunun yanında sosyal ve kültürel etkilerden de bahsetmek lazımdır. Genellikle göçe katılan vatandaşlarımız da zaten bir göç etme eğiliminin de oluştuğunu görmekteyiz. Ama gene de temel sebep ekonomik olmaktadır.

GÖÇ

Şehirleşme kentleşmeyi sağlayacak nüfus birikiminin kent dışı yerleşme alanlarındaki nüfusun artma oranından daha büyük olmasıdır. Bu nüfus nasıl büyük olabilir? Bunun başlıca âmili kırsal alanlardan kentsel alanlara olan "göç" olayıdır.

Ülkemizde 1950 lerden sonra başlayan göç olayı 30 yılı aşkın dönem boyunca 10 milyon üstünde köylünün kentlere göç edip, oralara yerleşmesiyle devam ediyor. 2000 yılına doğru 25 milyon köylünün daha kentlere göç etmesi beklenmektedir.

1950 yılında kent nüfusu 5,2 milyonken, kır nüfusu 15,7 milyondur. 1980 de ise kent nüfusu % 277 (üç kat) artarak 19,6 milyona, kır nüfusu ise % 60 artarak 25,1 milyona ulaştı. Bugün kent nüfusu genel nüfusun % 51 i kadardır.

Göç, bünyesinde ekonomik ve sosyal değişmeyi taşıyan toplumsal, toplumsal olduğu kadar da ekonomik bir olgudur.

Kırda meydana gelen çözümler ile başlayan göç, kentte yoğunlaşmayı getirmekte ve şehirleşme hadisesinin en mühim özelliğini ve sebebini taşımaktadır. "Serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde, piyasa mekanizmasının işlemesiyle ve bu konularda oluşturulan kamu politikalarının devreye sokulmasıyla tarımsal üretimin örgütleniş biçimi değişir ve buna bağlı olarak nüfusun bir bölümü topraktan kopar. Böylece kırda çözümler dediğimiz olay başlar. Tarıma yeni teknolojinin girmesiyle entansif tarıma geçişle, işletme iriliklerinin artarak, sayılarının azalmasıyla ya da özellikle az gelişmiş ülkelerde toprakların mirasla parçalanarak işletmelerin aşırı ölçüde küçülmeleriyle ve hızlı nüfus artışıyla ortaya çıkan ve topraktan fiilen ya da hüküken kopan nüfus fazlası kırdaki çözümlerin en somut sonucudur."

"Tarımda kimi birbirine zıt gelişmeler de aynı sonucu doğurur. İşletme birlikleri artıp işletme sayısının azalması ile tarımsal alanların aşırı bölünerek çok sayıda küçültmenin oluşması birbirine zıt fakat nüfus açısından aynı sonucu yaratır. Nüfusun bir bölümü topraktan kopar."

Topraktan kopan nüfus özellikle genç nüfustur. Aile yapısının ufalması, geleneksel tarımsal kesimdeki ailenin parçalanarak, çekirdek aile yapısının ortaya çıkmasıyla topraktan

ANKARA ÇEVRE KENTİ (SİNCAN'A) TARIMSAL KESİMDEN GELENLERİN SOSSO-EKONOMİK DURUMLARI

kopan genç nüfus yeni iş imkanları aramak üzere şehre göç eder. Şehre göç olayının arkasında çok çeşitli sebepler vardır. Bunlar ekonomik ve sosyal sebepler olarak ana iki dilimde incelenebilir. Baş sebep ekonomiktir. İş bulma için şehre göç olayı göç eden nüfusun çoğunluğunu kapsar. Ancak göç etme eğilimi, şehrin çekiciliği, eğitim ve kültür, vb saikler de göç olayının sebepleri arasında ele alınabilir.

Zaman zaman göç hadisesinin boyutları şehrin imkanlarının üstüne çıkar. Devlet bu durumlarda çeşitli tedbirlere başvurur. Bunların başında toplum kalkınması, merkezi köy, köy kent, tarım kentleri vb. projeler gelir. Göç olayı bazı yazarlar tarafından şehirden köye doğru göç olarak ta ele alınmak istenmişse de bu fantastik kalmıştır. Ancak köyden kente göçün bir ileri aşaması olarak şehirlerin şişmesiyle, şehirden çevre kentlere doğru bir göçten bahsetmek mümkündür.

İnsanlar kentlere neden göç eder? Kentin tarifini yapacak olursak altında bunun sebeplerini yakalamak mümkündür. "Kent, tarımsal olmayan üretimin egemen olduğu, hem tarımsal hem tarım dışı üretimin dağıtım ve denetim işlevlerinin toplandığı, örgütlenme - bütünleşmeyi cinstenlik derecelerinin yüksek düzeyde bulunduğu yoğun bir nüfus odağıdır. Başka bir anlatımla kent, nüfusunun üretim araçlarının, konutların ve öteki yapıların, teknik alt yapı sistemlerinin, eğitim - kültür - sanat - yönetim örgütlerinin yoğunlaştığı yerleşme merkezidir." Öyle ki, bu yerleşme merkezlerinde her türlü iş imkanları söz konusu olduğu gibi, kişinin ferdiyetçiliğinin ve toplumsallığının da doruk tatminkârlığını bulduğu merkezlerdir. Şehrin çekiciliğinin kendi tarifi içinde yattığı bir gerçektir. Burada İstanbul ile ilgili bir hikâye meşhurdur. Bu hikâyeye göre, herkes orada tatmin olabilmektedir.

Çeşitli sosyal, kültürel, psikolojik sebepleri yanında, göç olayının esas yönü işgücü göçüdür. "İşgücü göçleri kadınlardan çok erkek işçilerin hareketine yol açar. Yurt içi erkek ve bağımlılık oranı ile nüfusun artış hızını değiştiren etkiler yaratır." Erkek işgücünün işgücü göçünde yarattığı etki giderek göç geleneğini yerleştirir. Göç geleneği yerleştikçe kadın işçilerin bundaki payı da yükselmiştir. Tarımdaki gerçek işgücü fazlası, en az bir üretim dönemi boyunca üretime katılmadıkları halde, toplam hasılda bir azalma yaratmayacak kişilerden oluşur. Tarım işçilerinden ekim ve hasat dönemleri dışında yılın büyük bölümünü boş geçirenler çoğunluktadır. Ancak tarımsal üretimin özellikleri gereği bunları işgücü fazlasına da katmak mümkün değildir.

Kısaca kırdaki çözümler ve kentteki yoğunlaşma gibi iki cephesi bulunan göç olayının zaman ve mekan bakımından da ele alınması zarureti vardır. Olayın ekonomik ve sosyal mekan boyutları vardır. Zaman boyutları ise kır ve kentteki gelişmelerin tarihi seyri içinde süregelen bir süreçtir.

ÇEVREKENTLER

Çevrekentler 19. yy. da ortaya çıkmaya başladı. Kentlerde yaşayan insanlar yavaş yavaş kent merkezinden kenara doğru yer değiştirmeğe, şehri genişletme doğrultusunda etrafa yayılmağa başladılar. Yerleşme alanları merkezden kenara doğru kaydıka, otoritenin de dağılmasıyla kenarda yeni bir küçük merkez olarak toplanmağa başladı.

LÜTFİ ŞAHSUVAROĞLU

Tabii ki çevrekentler yalnızca bu sebebe dayandırılmaz. Çevrekentlerin ortaya çıkışına etken sayısız bir çok mevzu sıralanabilir.

Çevrekentlerin ortaya çıkışı 19. yy. da başladıysa da çevrekentler günümüz problemlerinden ve çağdaş şehircilik safhalarından biridir.

Köyden kentlere doğru olan göç hadisesi çağdaş boyutunu merkezden kenara doğru güç olarak değiştirmiş ve banliyöleşmelerle birlikte şehrimiz kent dışı ama kentle yakın temasta olan çevrekent olgusunu geliştirmiştir.

Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan kentleşme giderek kentlerin taşması olayını gündeme getirmiş; artık kentte sığışamayan insanlar - özellikle yeni göçe katılanlar- çevre kentlerde yer bulmağa veya yeni çevrekentler teşkil etmeğe başlamışlardır.

Bunun dışında kentin yoğun ilişkilerinden, ağır problemlerinden ve özellikle konut sorunu yüzünden kent dışında yaşamak isteyenlerin hareketliliği de çevrekentlerin ortaya çıkışında bir sebep olabilir.

Hatta şehirleşme uzmanlarından Burgess üst gelir gruplarının kent merkezinden uzaklaşmak istediklerini üst gelir gruplarının çağdaş şehirleşmede çevrekentlerde, alt gelir gruplarının giderek merkezde temerküz edebileceklerini vurgulamıştır. Schnore, Burgess'in görüşünü geliştirerek, ulaşım ve haberleşme teknolojisinin ilerlemeleri neticesinde üst gelir gruplarının kent dışına kaymalarının daha da hızlandığını, düşük gelir seviyesindekilerin merkezde toplandıklarını belirtmiştir.

Ülkemizde henüz tam mânâsıyla böyle olduğunu söylemese de bu yönde bir olgu göze çarpmaktadır. İstanbul'da metropoliten alanın bitişiğinde gecekondulaşmaların yanında üst gelir seviyesindekilerin binaları da göze çarpmakta, öte yandan Bayramoğlu benzeri yerleşme alanları villalarıyla bu seviyedeki insanların kent giriütüsünden uzakta yaşadıkları çevre olmaktadır. Ankara'da Gölbaşı ve Oran'da buna tipik bir örnektir. Ancak ülkemizdeki sanayileşmenin çarpık gelişmesi şehirleşmede de bir çarpıklığa şüphesiz sebep teşkil etmektedir.

ALAN ARAŞTIRMASI

1. GÖÇ DÖNEMLERİ VE KAYNAKLARI

Türkiye'de kentleşme üzerine yapılan araştırmaların hemen hepsi büyükşehirlere, Ankara, İstanbul, İzmir vb. ne aittir. Gerçekten de şehirleşme büyükşehirlerin büyümesine verilen ad olmaktadır ülkemizde. Gerçekte şehirleşme en çağdaş anlamı ile yerleşme düzenleri arasında çağdaş her türlü gelişmeye paralel olarak yönelen fiziki ve sosyal büyümeye ve gelişmeye denilmelidir. Günümüzde büyükşehirler çarpık sanayileşme ve çarpık kentleşmenin neticesi şişmiş ve nüfuslarının yarısına yakın kısmı, çoğu yerde fazlası gecekonduarda oturan yerleşme alanları olmuşlardır. Tabii ki tanım politikaları ve köye/köylüye yönelik politikalar da şehirleşmenin bizim açımızdan önemli bir boyutunu teşkil eder.

ANKARA ÇEVRE KENTİ (SİNCAN'A) TARIMSAL KESİMDEN GELENLERİN SOSYO-EKONOMİK DURUMLARI

Belki de ülkemizde, köy, kasaba ve şehir nitelermelerinin fevkinde ülkemiz ve toplumu-
muz için daha yerinde yerleşme düzenlerinin izahına ve uygulanmasına ihtiyaç vardır.

Kırsal kesimden kentsel kesime doğru akımın bir yanı kırsal kesime âit itici faktörlerdir.
Bir yanı ise kentsel kesime ait çekici faktörlerdir. Bugüne değin kentleşme olgusu hep siyasal
ya da sosyal ilimciler tarafından ele alınmıştır. Oysa konunun kaynak olarak esas muhatabı
tarımsal kesim ve tarım uzmanları olmalıdır. Özellikle çarpık kentleşmenin bir nebze önüne
geçebilmek kırsal kesime âit itici faktörleri tanımak ve bunların giderilmesine çalışmak ya-
nında yeni ve çağdaş daha başka yerleşim ünitelerinin ve biçimlerinin yaratılması yönünde
çalışmak ile mümkündür.

Kentleşme konusunda yapılan araştırmalarda bugüne kadar araştırmannın evreni olarak
önümüze hep gecekondü çıkmıştır. Gecekondü şehirleşme olgusunun en önemli neticeleri-
dir, ancak günümüzde şehirleşmenin yeni boyutları neticesi çevrekent gerçeği önümüzdedir.

İşte bahse konu çevrekentler şehirleşmenin artık önüne geçilmez boyuttaki taşkınlığı-
nın bir neticesi metropolitan alanların kenarlarında ne onların içinde, ne de ilişkisiz uzağında
olmayan; şehirle teması olan ve şehirden banliyö mesafesinde uzaktan oluşan kentlerdir.
Merkezden kenara doğru olan gelişmenin nüfus bakımından iki kaynağı vardır:

1. Büyükşehir (kıracıları veya kentte hayatından kaçanlar) den göçenler
2. Köyden ve döğër şehirlerden göçenler

Büyük şehirden göçenlerin köyden göçenlere yakın bir nüfusa sahip olduğunu gözlemli-
yoruz. Çevrekente göçenler ekseri köyden kente göç olayına katılmış insanlardır. Yani önce
köyden büyükşehire geçerek burada kendine bir çataltı aramış, sonra da çevrekente ucuz
konut imkanı bulunca buraya taşınmıştır. Büyük kentten göçenlerin bir kısmı ise, ki bunlar
çok azınlıktır; Kentin yaşama stilinden ve baskısından kaçıp kurtulmak isteyen insanlardır.
Ama genelde büyükşehirden çevrekente gelişin belli başlı sebebi konut sorunudur. Bugün üç
büyük şehirde kiracı oranı toplam nüfusun aşığı yukarı yarıdır.

ARAŞTIRMA ALANI'mızda (I.G.Ö.B.) yaşayan nüfusun % 7,2 si kentten kaçıp gelmiş
insanlardan oluşur. Göçenlerin % 37,3 ü konut ihtiyaçları için gelmişlerdir. İki oranın toplama
% 44,5 dir. Köyden göçenlerden de konut ihtiyacını gözönüne alarak göçenler de vardır
kuşkusuz. % 10,8 geçici işçi, % 27 çiftçidir. Böylece % 37,8 bir nüfusun kesin kırsal kesim-
den geldiğı açıktır. İşsiz ve marjinal kesimin bir kısmı da kırsal kesimden olabilir. Bu oran
% 18,7 dir. Bu nüfusu kırsal kesim ile kentsel kesim arasında bir yere oturabiliriz. Anketi-
mizde kırsal kesimden gelenleri ayırdedecek sorular da vardır. Buradan çıkan sonuca göre
% 65 e yakın bir oran kırsal kesimden, geri kalan kentten göçenlerden müteşekkil.

2. GÖÇ EDENLER

Göç edenler kentleşme olgusunun esas unsurudur. Kentleşme bir değışme süreci de ol-
duğuna göre göç edenlerde meydana gelen değışmeler konumuzun ana başlıklarından birisi
olmalıdır. "Göç eden nüfusun kaynaklandığı yerleşmelerdeki topluluk yapısıyla yöneldiğı

kent merkezinin toplumsal - ekonomik biçimlenişi arasında köklü ayrımların bulunması, toplumsal değişmeyi, kentleşmenin ayrıncı bir niteliği haline getirmiştir.*

Esas unsurumuz göç edenlerde kentleşme süreci boyunca bazı değişmeler göze çarpar. Bunların bellibaşlı çeşitli dönemlere ayrılabiliriz. Başta bir çözülme ve dağılma, sonra ara tipler haline gelme veya geçiş dönemi, sonra da uyum safhaları olarak ele alabiliriz bunları.

Göç edenler göçten önce geleneksel bir ortamın içindedirler. Geleneksel ortamın çözülmesi ve göçün kaçınılmazlığından sonra göç olayının kendisi ve etkileri gözlenir. Bu safhada göç olayının kendisi ve etkileri gözlenir. Bu safhada göç eden bir geçiş dönemi içindedir. Ne geleneksel yapının insanıdır, ne de yeni hayatının yeni ortamının. Bu safhada o tam bir ara tip oluşturur. Daha sonra yeni ortama adaptasyon başlar ve giderek göç edenler bu ortamla uyum içine girmeği kentsel şartları benimsemeye başlarlar. Bu zannedildiği kadar kolay ve tek yönlü, açıklanması çok basit bir sosyolojik hadise değildir. Ceremeleri, etkileri, sonuçları çok ağır ve çeşitlidir.

Özellikle değişme aile yapısı içinde çok çeşitli sonuçlar doğurur. Aile parçalanır. Geleneksel aile yapısı yıkılır, çekirdek aileler oluşmağa başlar. Bu arada aile dışı toplumsal birimlerin oluşması ve toplumda çok sorunlu tipler ortaya çıkmağa başlar.

Bir takım toplumsal bunalımların kaynağının ve evreninin çarpık şehirleşme sonucu ortaya çıkan gecekondularda görülmesi kentleşmenin işte bu geçiş dönemi ile ilgili, göç edenlerin uyumu ile ilgili bir hadisedir.

AİLE

Aile kurumu kentleşmede değişme sürecinin en belirgin olduğu alan olarak çok önemlidir. Kentleşmenin en önemli etkileri aile üzerinde gözlemlenmektedir. "Aile toplumsal değişiminin konusu ve taşıyıcısıdır. Bunun nedeni, kentleşen nüfusun kaynaklandığı çevrede ailenin, geleneksel topluluğunun küçük boyutlu bir örneği olması ve bütün toplumsal ekonomik ilişki bağlarını kapsayıcı bir genişliğe sahip olan aile, topluluğun kuruluş ve işleyişinde biricik örgütlenme biçimi olarak belirmiştir."**

Öte yandan geleneksel üretim biçimleri aile ile şekillenir. Aile tarımsal kesimdeki işletme biçimlerinin de en vazgeçilmez başat ögesidir. Aile geleneksel üretim ilişkilerinde bir bütün olarak üretim sürecine katılmaktadır. Aile ile işletme birçok geleneksel yapıda ve tarımsal kesimde birbiriyle aynılaşmıştır. Ayrıca aile sosyal bir kurum olarak da toplumda en başat öğedir ve gerek eski tip aile olarak gerekse yeni tip aile olarak her zamanda etkili olmuştur. Çok çocuktan, geniş aileye, oradan birleşik aileye ve oradan da çekirdek aile yapısına kadar sosyo-ekonomik tüm toplum ilişkilerinde vazgeçilmez unsurdur. Genelde kırsal aile tipi geniş aileden başlar ve çekirdek aileye kadar uzanır. Bunda ekonomik faktörler de etkilidir. Toprağın parçalanması mı aileyi parçalar, yoksa ailenin parçalanması mı toprağı parçalar.. Bu ilişki birbirlerini etkileyen sürekli bir diyalektiktir.

* Doç. Dr. Yakut Sencer, *Türkiye'de Kentleşme, Kültür Bakanlığı, 1979 Ankara, S: 323*

** age. S: 325

ANKARA ÇEVRE KENTİ (SİNCAN'A) TARIMSAL KESİMDEN GELENLERİN SOSYO-EKONOMİK DURUMLARI

Araştırma Alanımızdaki ailelerin bir kısmı geçiş döneminin aileleridir. Yani birleşik ve bağlaşıklık ailelerin çözülmeğe başlaması ile ortaya çıkmış ara tiplerdir. Bir kısmı ise (bunlar ekseriyettir) artık çekirdek aile durumuna gelmişlerdir.

"Ailede kaç kişi var" tablosundan da görüleceği gibi, iki kişilik aile yapısı 36, 3 kişilik aile yapısı 104, 4 kişilik aile yapısı 171 dir. 5 kişilik aile yapısı 69, daha fazla nüfusa sahip aile sayısı ise 38 dir. Görülüyor ki 3 ve 4 kişilik aile sayısı çok fazladır. 5 den fazla nüfusla ailelerin de hepsi değil ama bir kısmı çekirdek ailedir. Gözlemlerimiz bize şunu göstermiştir ki birleşik ve bağlaşıklık aileler de araştırma alanımızda bulunmaktadır. Bunlar 70'li yılların aileleridir.

3. GÖÇ SEBEPLERİ

Kentleşme, bir yerden ayrılma eğilimi kazanılması ile oranın terkedilerek, kendi merkezlerine yönelme demektir kısaca. Kentleşme böylece daha baştan bünyesinde güç olayını taşımaktadır. Ancak "nüfusun göç eğilimi göstermesi ile kente yerleşmesi birbirinden ayrı durumlardır."*

Göç olayının iki kutbu vardır:

1. Göç ile çözülen kutup: Kırsal kesim
2. Göç ile yoğunlaşan kutup: Kentsel kesim

Göç ile çözülen kutup: Kırsal kesim "itici faktörleriyle" göç olayına kaynak teşkil eder. Göç ile yoğunlaşan kutup: Kentsel kesim ise "çekici faktörleriyle" göç olayında sonuç ve hedeftir.

Bu itici ve çekici faktörler eşit oranda tesirli olmayabilir. Bazen biri fazla, bazan diğeri fazla, bazan da birbirlerini etkileyen biçimdedir.

Kırsal kesimden itici faktörler nelerdir? Bunlar aşağıdaki şekilde tasnif edilebilir:

- Toprak yetersizliği
- Geçim sıkıntısı
- İşsizlik
- Yeni işbulma arzusu
- Kentin çekiciliği
- Öğrenim için
- Kan davası
- Akraba tavsiyesi vb.

Daha önce yapılan bir araştırmada** % 32,2 toprak yetersizliği, % 40 geçim sıkıntısı ve işsizlik, % 16,6 yeni iş bulma isteği, % 1 kentin çekiciliği, % 5,3 öğrenim durumu, % 0,2 kan

* Doç. Dr. Yakut Sencer, Türkiye'de Kentleşme, s: 147

** age.

LÜTFİ ŞAHSUVAROĞLU

dâvâsı, % 2,3 akraba tavsiyesi oranları ortaya çıkmıştır. Bu oranlar elbette ki her bölge için değişmektedir. Toprak yetersizliği özellikle doğu ve bazı karadeniz bölgeleri için söz konusudur.

Erzurum için Prof. Dr. Orhan Türkdoğan'ın bir araştırmasında ise göç sebebi olarak: % 71 oranında geçim sıkıntısı gösterilmiştir. Sencer'in araştırmasında ise Erzincan % 52,1, Sivas % 50, Kastamonu % 44 oranında toprak yetersizliği sebep gösterilmiştir. Geçim sıkıntısı sebebi ise oran olarak Sinop % 47,6, Giresun % 46,2 illerinde yoğunudur.

Araştırmamızda Kente Göç sebepleri tablosuna bakıldığında göç sebepleri aşağıdaki gibidir:

Kan davası	: % 0,2
Eğitim	: % 15,6
İş bulma	: % 31,8
Kentin çekiciliği	: % 4,5
Konut ihtiyacı	: % 37,3
Kentten kaçış	: % 7,2
Diğer	: % 3,3

Görülüyor ki, iş bulma ve konut ihtiyacı toplam % 69,1 lik bir orandadır. Tablodan görüleceği gibi 1986 yılında % 14,3 oranında kentten kaçış sebebi vardır. Son yıllara doğru göç edenlerin bu kadar bir oranı demek ki büyükşehirden çevre kente kaçanlardan dolayıdır. Yıllardan yıla kentten kaçış oranında bir artış olduğu gibi, az olmakla birlikte eğitim sebebinde de bir artış vardır. Tablodan görüleceği gibi iş bulma sebebinde de bir düşüş gözlenmektedir. Konut ihtiyacı ise her yıl oranını muhafaza etmiş görülmektedir. Bu oran % 35 ile % 45 arasında değişmektedir.

4. GÖÇ EDENLERİN EKONOMİK DURUMLARI

Göçe katılanların kırsal kesimden köpmalarından kente yerleşmelerine ve adapte olmalarına kadar geçen devre çok yönlü toplumsal ve ekonomik gelişmelerin, değişmelerin olduğu bir süreçtir. Göç edenlerin hemen toprakla ilgilerini düşünmek yanlış olur. Göç edenler tam bir kent insanı hüviyetini alana kadar toprakla ilişkilerini hatta köyle ilişkilerini sürdürmektedirler. Kente göçler (kırsal kesimden göçenler için) göçten sonra da kırsal kesimde bir güvence olarak topraklarının bir kısmı muhafaza etme temayülündedirler. Toprak kente göçenlerin kırsal kesimle olan ilişkilerinin bir sebebi olmaktadır.

Kente kırsal kesimden göçenlerin topraklarını elde tutma temayülü gösterenlerinin büyük çoğunluğu bu toprakları köydeki bir akrabası eliyle işletmektedir. Göçenlerden diğer bir kısmı ise kiracı oranında bir artış olmuş fakat bu sonraki yıllarda giderek düşmüştür. Fakat önemli bir bölümü ise topraklarını (zaten azdır) satmışlardır. Göçenlerin büyük bir kısmı ise zaten topraksız kimselerdir.

"Toprağını elden çıkarana'nın mutlak çoğunluğunu toprak yetersizliği ve geçim sıkıntısı neteniyile kente göçen 50 dönümden küçük işletmecilerden oluşurken toprakla ilgisini sür-

ANKARA ÇEVRE KENTİ (SİNCAN'A) TARIMSAL KEŞİMDEN GELENLERİN SOSYO EKONOMİK DURUMLARI

dürenler, üçte bir kadarıyla yeni bir iş tutmak üzere kenti seçen 50 dönümden büyük işletme sahipleridir.**

Kırsal varlıklar ile kentsel varlıklar arasında ayrımlar vardır. Toprağı satma ve işletmeyi başka ellere bırakmanın temel sebepleri arasında bu ayrımları dikkate almak gerekmektedir. S. Kemal Kartal'ın bir araştırmasında kır varlıkları ile kent varlıkları arasındaki değişim süreci incelenmiştir. Buna göre toprak dışında kır varlıklarının hemen hepsi elden çıkarılmıştır. Toprağın hâlâ elde tutulması temayülü ise incelenmeğe değer bir konudur.**

Araştırmamızda kente göçten sonraki göç edenlerin gelir düzeyleri gelir durumları tablosunda gösterilmiştir. 30 binden aşağı gelir düzeylilerin oranı % 3,3, 30-50 bin TL gelir grupları % 14,8, 51-75 bin TL li gelir grupları % 35,6, 100 bine kadar gelir olanlar ise % 33,3, 100 binden fazla geliri olanların oranı ise % 10 ve daha fazlası % 3 kadardır.

Araştırmamıza konu olan deneklerle görüşüğümüzde köyden elde edilen gelir durumu tam açıklığıyla ortaya çıkmamıştır. Ancak göçenlerin köyden peynir, yoğurt, tereyağ gibi işlenmiş ürünler yanında, bazı tarım ürünlerini de tedarik ettikleri anlaşılmıştır. Fakat bunun toplam gelir içindeki payı bütün denekler için belli olmamıştır.

418 denekten 271 i yani % 65 kadarı kırsal kesimden gelmişlerdir. Diğeri ise konut ihtiyacı için gelenlerin çoğunluğu teşkil ettiği yani kentsel kesimdir.

Araştırmamızda yer alan denekler, Araştırma Alanımızın tamamındaki nüfus gibi orta halli hatta düşük gelir seviyesindeki vatandaşlardır. Bunlar kendilerine yeni bir kent yaratabilmenin yarışındaki güçsüz fakat yarıcı, yaratıcı bir kesimdir. Kendilerini kurtarabilmenin ve bir kent çevresi içinde yaşamının birlikte mücadelesini vermektedirler.

Göç edenlerin konut edinme biçimlerine baktığımızda, bunların % 2,5 inin konutun satın aldığını görüyoruz. Değişim neticesi konut sahibi olanlar ise % 6 lık bir orana sahiptir. Kooperatif yoluyla konut sahibi olanlar % 45,3 oranıyla en fazla kesimi oluşturur. % 26,3 lük oran ise kendi konutunu kendi yapanlardır. % 45 in üstündeki kooperatif yoluyla ev sahibi olanlar araştırma alanımızın en tipik özelliğidir. Gelirin harcama alanlarına baktığımızda ise eğlence ve benzeri harcamanın çok düşük olduğunu gözlemlemekteyiz.

5. GÖÇ EDENLERİN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DURUMLARI

Göç edenlerin toplumsal ve kültürel durumlarının tesbiti onların tutum ve davranışlarının takip edilmesiyle ilgilidir. Kırsal kesimden ilk göçe katılanlar geleneksel aile yapısından kopup gelmiş kimselerdir. Bunlar hiyerarşik bir yapının ardından köye gire yakın çevresi çok serbest ve karmaşık bir yapının içine itilmişlerdir. Bu değişime ayak uydurmak uzun ve belli gelişmelerin farkına varılan bir dönemle ilgilidir. Bu arada ayak uyduramayıp toplumsal bunahımların ağına kapılanlar da vardır.

* Yakut Sencer, *Türkiye'de Kentleşme*

** S. Kemal Kartal, *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme, Yurt Yayınları, Ank, 1983*

Kentleşme herşeyden önce bir kentleşme olayıdır. Kente göç edenlerdeki kentsel özelliklerin eski kırsal özelliklerin yerini alması sürecidir.

Geleneksel aile yapısı içinde doğan çocuğun geniş bir ilgilenenler ortamına terkeden ve hatta çocuğa özel ilgi bile gösterilemeyen bir çevreden, ana baba ve çocuğun olduğu bir çevreye geçiş bir kültürel değişmeyi de beraberinde getirmektedir. Artık çocuğu büyüklerinin yanında kucağına bile alamayan baba, evladına ayrı bir ihtimam göstermeye başlar.

Ancak diyemeyiz ki, değişme bir anda olmaktadır. Bu, çok kompleks bir toplumsal ilişkiler ağı sorunudur. "Toplumsal değişiminin bağlı olduğu en genel düzenlilik, her hangi bir toplumsal olgunun değişen koşullar karşısında yeniden biçimlenirken geçmiş biçimlenişinden bazı özelliklerini koruması veya bu yeni duruma kalıntı olarak bazı özellikleri aktarmasıdır. Bu toplumsal genellik, değişimin, kökten veya bir anda oluşan bir durum değil, kutuplaşma veya uzalaşma biçiminde bazı ara tiplerden geçen aşamalı bir süreç olduğunu göstermektedir"*

Ancak kente göçten sonra değişme kırsal kesimdeki durgunluğa nazaran çok daha hızlı, geometrik etkide olmaktadır. Zira kentte toplumsal ilişkileri pekiştiren çeşitli mekanizmalar, kitle iletişim araçları, şehir kültürü değişmeyi hızlandıran ve yönlendiren özellik arz etmektedir.

Kırsal kesimden gelenlerle kentte yaşayanlar arasında zaten mevcut bir uyum mekanizması vardır. Bu tarihten beri gelen genel kültürdür. Bu arada küçük çevre mekanizmaları olarak da 'ara tipler' kırsal kesim insanı ile kentsel insanı kaynaştırmada etkin rol oynamaktadır. Din faktörü de bir mekanizma olarak karşımızdadır. Değişimin en bâriz etkisi aile üstünde olmaktadır.

Bu arada bütünüyle bütün göç edenlerin uyum içine girdikleri de iddia edilemez. Uyum-suzlar ve gayri memnunlar da kentin sosyal bir problemi olarak hayli kabarıktır. Göç edenlerin köye dönme özlemleri de asla yadsınmayacak bir özelliktir. Köye dönme arzusunda olanların ise 'hadi köye' esprisi karşısında asla dönme eylemi gösteremeyecekleri de bir gerçektir, ancak bu özlem içlerinde yaşar.

Araştırmamızda "Köyle İlişki Derecesi" tablosuna bakacak olursak, % 8,9 oranında bir kesimin sık sık köye gittiğini, arasıra gidenlerin oranının ise % 19,4 olduğunu görürüz. % 30,9 luk kesim çok seyrek, % 40,9 luk bir kesim ise hiç köyle ilgisi olmayanlardır.

Okumanın yararları, kim okumalı, bilgilenme biçimi tablolarından ise göç edenlerin toplumsal ve kültürel durumlarına ışık tutacak sonuçlar çıkarmak mümkündür. Kentleşen insan bilgilenmesini birincil kaynaklardan sağladığı halde, yeni gelenler ikincil kaynaklardan bilgilenmektedirler. Kim okumalı sorusuna ise kentleşen insan yetenekli olanlar, yeni gelenler veya kentleşemeyenler varlıklı olanlar şeklinde cevap vermektedir.

* Yakut Sencer, age.

ANKARA ÇEVRE KENTİ (SINCAN'A) TARIMSAL KESİMDEN GELENLERİN SOSYO-EKONOMİK DURUMLARI

Yardımlaşma ise yeni kitlelerde ekseri akrabadan, arkadaşlardan ve hemşerihlerinden olmaktadır. Kentleşen insanlar arasında ise büyük oran sendika, dernek, kooperatif, resmî kuruluş vb. şeklinde bu soruyu cevaplamışlardır.

Kentleşme sürecinde siyasî davranışlarda, örgütlenmede ve değişik toplumsal ilişkilerde bir değişme söz konusudur. Kent insanı daha kurumsal örgütlenme içinde olması yanında daha liberal bir tutum ve davranış içindedir.

SONUÇ

Ülkemiz 1950 lerden sonra başlayan hızlı bir kentleşme geçirmektedir. Bu kentleşme çarpık sanayileşme ile birlikte çarpık bir kentleşme şeklinde cereyan etmektedir. Bunun sonucu olarak uyumsuz tipler ortaya çıkmakta, şehirlerdeki nüfusun yarısına yakın kısmı gece-kondularda oturmakta, toplam şehir nüfusunun yarısı ise kirada oturmaktadır.

Metropolitan alanların kenara doğru genişlemesi ve şişmesi neticesi şehirleşmenin yeni boyutu olarak çevrekentler ortaya çıkmıştır. Gerek kanuni düzenleme ve idari yönlendirmeler gerekse toplumsal ve ekonomik sebepler bu kentleşme örneğini günümüzün çağdaş bir kentleşme biçimi olarak önümüze sürmektedir.

Araştırma alanımız Sincan'da böyle bir kenttir ve Ankara metropilitenini rahatlatacak bir potansiyele sahiptir. Sincanın nüfusunun 2000 li yıllarda bir milyonu bulması beklenmektedir. Bunda organize sanayi bölgesi etkili olacağı gibi, özellikle toplu konut programları ve kooperatifleşme etkilidir. Ankara'nın yarı nüfusu kiradadır ve bu kentten çevre kenti Sincan'a bir göç söz konusudur. Öte yandan konut sorunu yüzünden ucuz konut bulma içinde Sincan cazip bir merkezdir. Bu arada kırsal kesimden göçenler de şehirle (büyükşehirle) direk temasa geçip riski göze alacağına böyle bir çevrekente yerleşmektedir. Ankara çevresindeki köylerden de şehirleşme temayülünde olanlar bu çevrekente gelmektedirler. Ancak burada bir gerçeği daha vurgulamak gerekir ki, önce büyükşehire göçüp te sonra çevrekente göçen yarı şehirlielerin de varlığı önemlidir. Gerçekten Araştırma Alanımız yarı şehirlerin yaşadığı bir bölge durumundadır ve şehir de bütünyle kent imkanlarını insanlara sunmamaktadır. Sunulan imkanların belli başlısı konuttur, diğeri büyükşehire yakınlığı..

Türkiye'de yeni bir şehirleşme biçim olarak ortaya çıkmış çevrekentler titizlikle ele alınmalı ve programlanmalıdır. Çarpık kentleşme bu bölgelerin yeniden ele alınması ile önlenilecektir. Bu kentler büyükşehirleri de ve onların toplumsal, kültürel ve ekonomik açmazlarını da giderebilecektir.

PAZARLAMA ARAŞTIRMASI VE YÖNETİMDEKİ ÖNEMİ

Dr. Recai ÇINAR*

SUMMARY

It wasn't necessary to follow the economic events and to do search for the markets during the periods in which producers could have established closed relations with consumers. Later on, however, the contract between producers and consumers has been out off and the gap between them has been widened as a result of vorious developments and changes. Consequently, the manager has been faced with a risk and uncertainty in making decisions related to the problems ocured in marketing system. So the need for various information has become greater.

It is an important matter for the manager to get rid of the lack of information in making marketing decisions which are more complex than the other business decisions because of various reasons. At this point, marketing research which is a modern means of management, reduces the possibility of risk by narrowing the area of uncertainty using the information it gathered. Thus, it provides the manager with the opportunity of making rational decisions.

GİRİŞ

Kıt kaynakların alternatif insan ihtiyaçları arasında en rasyonel şekilde dağılımını sağlayan ekonominin, "üretim" ve "pazarlama" olmak üzere iki önemli fonksiyonundan söz edilebilir. Basit şekliyle üretim, insan ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetlerin meydana getirilmesi işlemidir. Pazarlama ise mevcut ve potansiyel tüketicilere ihtiyaçların tatmini için mal ve hizmetleri sunmak üzere planlama, fiyatlama, dağıtım ve satış teşvik çabalarını düzenleyen karşılıklı etkileşime dayalı işletme faaliyetleri sistemidir (1). Dolayısıyla, bu tanımlara göre üretimin şekil faydası, pazarlamanın ise yer ve zaman faydası yarattığı söylenebilir.

* Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı öğretim üyesi.

(1) Stanton, William J. Fundamentals of Marketing. 4th edition. McGraw-Hill Book Company, 1975, s. 5.

İhtiyaçların ve kaynakların sınırlı olduğu dönemlerde, üretilen malların birbirleriyle değiştirildiği belli pazarlar yoktu. İnsanlar kendi ihtiyaçları kadar üretirlerdi. Yani, ihtiyaçtan fazla üretmedikleri için de ürünlerin ticareti söz konusu değildi. Ancak sonraları ihtiyaçlarından çok üreten küçük toplumlar, ürünlerini birbirleriyle değiştirerek, pazarlamayı pasif bir araç olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu tarzda başlayan pazarlama bir süre ilgi duyulmayan bir çalışma alanı olarak kalmıştır. Dolayısıyla tüketici isteklerinden çok satışa bağlı olarak kâra önem verilmiştir.

Tüketicilerin az sayıda, ihtiyaçların belirli olduğu dönemlerde üreticiler, mallarını tüketicilere doğrudan satarlar, alıcıların kimler olduğunu ve ne istediklerini bilebilirlerdi. Üreticiler tüketicilerle yakın ilişkiler kurabilirlerdi. Ayrıca pazarların incelenmesine, ekonomik olayların takibine pek ihtiyaç duyulmazdı.

Fakat tüketici isteklerinin çeşitlendiği, rekabetin arttığı, nüfusun hızla çoğalıp gelirlerin büyüdüğü, teknolojik ve sosyal değişimin hızlandığı günümüzde işletmeler, klasik pazarlama anlayışının çıkar bir yol olmadığını görerek, tüketici tatminine öncelik veren pazarlama faaliyetlerine yönelmişlerdir. Bununla beraber, malların pazarlanması daha karmaşık ve riskli bir hal almıştır. Çünkü, üreticiler ve tüketiciler arasındaki doğrudan ilişkiler azalmıştır. Hatta çok kere geniş bir alana yayılmış çok sayıda tüketiciyle üreticiler hiç karşılaşamaz olmuşlardır. Bunlara paralel olarak, işletmelerin büyüyüp ihtisaslaşması sonucunda yöneticilerin karşılaştığı sorunlar gerek nitelik ve gerekse kapsam itibarıyla değişmiş ve daha karmaşık bir hal almıştır.

Bu gelişim içinde işletmeler, pazarlama faaliyetlerinde çeşitli zorluk ve problemlerle karşılaşmışlardır. Dolayısıyla problemleri çözmeye tüketicilerin çeşitli özellikleri, pazarların yapısı, genel ekonomik gidişat ve diğer konular hakkında bir takım bilgilere ihtiyaç duymuşlardır.

Böylece işletme yöneticilerinin doğrudan ilişkiler kurmak suretiyle bilgi alma imkanlarının hemen hemen bulunmadığı günümüzün karmaşık ekonomi düzeni içerisinde, pazarlama kararlarına esas teşkil eden bilgileri toplamak için, pazarlama araştırmasına başvurma ihtiyacı doğmuştur. Başka bir deyişle pazarlama araştırması, bu ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır.

PAZARLAMA ARAŞTIRMASININ ÖZELLİKLERİ

İnceden inceye tetkik, irdeleme gibi lügat anlamları olan araştırma, günlük yaşantımızda oldukça yaygın kullanılan bir kavramdır. Dikkatli ve tedbirli kimseler iyi bilmedikleri konular hakkında konuşmaz ve eksik bilgilerine dayanarak iddialı olmazlar. Aksi halde hata yapma ihtimali çok olacaktır. Bu itibarla herhangi bir konu ile ilgili gerçeğin veya prensibin doğruluk derecesinin tesbitini yapmak rasyonel bir yol olacaktır.

PAZARLAMA ARAŞTIRMASI VE YÖNETİMDEKİ ÖNEMİ

Çeşitli konuların, bunlara ilişkin gerçeklerin ve prensiplerin doğruluğunu tesbit etmek için değişik yollar, metotlar ve teknikler vardır. İşte mevcut metot ve teknikleri kullanmak suretiyle ilgili bilgi veya prensipleri ortaya koymak için bir problem ya da konunun sistematik tarzda incelenmesi bir araştırma faaliyetidir. Başka bir deyişle araştırma, herhangi bir bilginin elde edilmesi için yapılan incelemedir (1). Bu sebeple araştırma, günlük yaşantıda bir yerlerin bilgide ilerleme, gelişmeyi sağlama, çevresini tanıma ve ondan en iyi şekilde yararlanabilme, amaçlarına ulaşabilme ve sorunlarını çözümleyebilmesi için başvuracağı önemli bir alettir (2).

Pazarlama araştırmasının tanımı birçok bilim dalında olduğu gibi değişik biçimlerde yapılmıştır. Örneğin bir tanıma göre pazarlama araştırması, pazarlama işlemleriyle ilgili bilgileri temin eden bir araştırma faaliyetidir (3). Bir başka şekilde yapılan tanım ise şöyledir: Pazarlama araştırması, pazarlama alanındaki herhangi bir problemin tanımı ve çözümüyle ilgili bilginin sistematik ve objektif olarak temin edilmesi ve analizidir (4). Pazarlama bilgisindeki yeni ilerlemeler göz önüne alınarak yapılan bir tanımda ise pazarlama araştırması; insanların, çeşitli malları ele geçirmelerinden önce veya gele geçirdiklerinde veyahut ellerinden çıkarttıktan sonra, ne düşündüklerini, ne hissettiklerini, ne yapmak istediklerini ve ne yaptıklarını inceler, değerlendirir, açıklar; bu suretle, pazarlama kararlarının alınmasına yardımcı olur (5).

Verilen tanımların hangisi ele alınırsa alınsın, pazarlama araştırmasının bazı önemli özellikleri taşıdığını görmemiz mümkündür. Bu özelliklerden ilki, pazarlama araştırmasında bilgilerin sistemli bir şekilde toplanması ve analiz edilmesi zorunluluğudur (6). Bu itibarla pazarlama araştırması bilgilerin toplanmasında ve değerlendirilmesinde bir takım teknik ve metotları kullanır. Dolayısıyla pazarlama araştırması sistematik bir çalışmayı gerektirir. İkinci bir özellik de pazarlama araştırmasının, pazarlama faaliyetlerinin belli bir safhasını değil, her çeşit pazarlama problemleri ile ilgili çalışmaları kapsamasıdır (7). Bu itibarla sadece belli bir pa-

-
- (1) Pınar, M. Cengiz., Ateş, Hüseyin. Pazarlama Araştırmaları. İstanbul, 1983, s. 4.
  - (2) Tenekecioğlu, Birol. Pazarlama Araştırması. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı yayını, No. 37, Eskişehir, 1986, s. 11.
  - (3) Hart, Norman A. and Stapleton, John. Glossory of Marketing Terms. Heinemann, London, 1977, s. 91.
  - (4) Green, Paul E. and Tull, Donald S. Research for Marketing Decisions, 4th Edition, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1978, s. 4.
  - (5) Cemalcılar, İlhan. Pazarlama Araştırması. EİTİA yayını, No. 69/35, s. 5.
  - (6) Cemalcılar, s. 5.
  - (7) Devrez, Güney. Piyasa Araştırmasında Bilgi Toplama Metotları. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, No. 309, Ankara, 1971, s. 6.

zarın analiz edilmesi anlamına gelen pazar araştırmasıyla eş anlamlı değildir. Pazarlama araştırmasını da içine alan daha geniş kapsamlı bir faaliyetdir (1). Pazar araştırması daha özel konuları kapsamasına rağmen, pazarlama araştırması bütün pazarlama faaliyetleriyle ilgilenir.

Pazarlama araştırmasının sayılabilecek bir başka özelliği de, objektif esaslara bağlı olmasıdır. Yani, araştırmada tarafsızlık temel bir ilkedir. Araştırma, bir ön fikrin doğrulanması biçiminde yapılamaz. Aksi halde zaman ve kaynaklar boşa harcanmış olur (2). Gerçeklerin ortaya konulması esastır. Kararlar elde edilecek bilgilere göre alınmalıdır. Bu itibarla pazarlama araştırması karar alındıktan sonra değil de, karar almadan önce yapılmalıdır. Ayrıca, genellik niteliği taşıyan kuralların ortaya konulması için araştırma sezgiden ve kişisel peşin yargılardan arındırılmalıdır. Gerçekten de bilimsel yöntemin ruhu, bilginin objektif toplanmasına ve analizine dayanmaktadır (3).

PAZARLAMA ARAŞTIRMASININ YÖNETİMDEKİ YERİ

İnsan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla güden işletmeler genel olarak üretim, finansman, tedarik, sevk ve idare ve pazarlama gibi fonksiyonlara sahiptirler. Bugün pazarlama fonksiyonunu modern anlamıyla ele aldığımızda, işletmenin tüm yönünü değiştirdiğini görürüz. Çünkü, işletmeler önceleri üretime ön planda yer verirken, bugün pazarlama devrimi olarak nitelenen modern pazarlama anlayışı ile tüketicinin taminine yönelmişlerdir. Bundan sonra pazarlama faaliyetlerine tüketici isteklerine göre yön verilmeye başlanılmıştır.

Dinamik bir özelliğe sahip olduğundan dolayı, pazarlamanın önem ve anlayışında yer ve zaman itibarıyla farklılıklar görmek mümkündür. Ancak buna rağmen, pazarlama faaliyetlerinin yürütülmesinde yer ve zaman tanımayan ortak bir konu ise pazarlama ile ilgili kararların verilmesi zorunluluğudur (4). Yani pazarlama faaliyetlerine ilişkin kararlar, taşıdıkları büyük risklere rağmen alınmak mecburiyetindedir. Nitekim yönetici, tüketici yönlü olan pazarlama alanındaki her türlü faaliyetle ilgili kararları almaktan kaçınmaz.

Bu durumda, pazarlama yöneticisinin çeşitli alternatifler arasından en iyi sonucu verecek olanını seçmek gibi önemli bir görevi vardır. Pazarlama faaliyetleriyle ilgili olarak alınan kararlar yöneticinin kontrol edemediği, karmaşık ve dinamik bir çevre içinde uygulamaya konulur. Bu itibarla pazarlama kararları, diğer işletme kararlarına göre daha karmaşık ve riskli olmaktadır.

Pazarlama kararlarını diğer işletme kararlarına göre daha karmaşık, belirsiz ve riskli kılan çeşitli faktörler söz konusudur. Bunlardan birisi yukarıda belirtildiği gibi yöneticinin aldığı

(1) Erem, Tunç, Yönetim Açısından Pazarlama. 2. Baskı, İstanbul, 1978, s. 23.

(2) Cemalcılar, a.g.e., s. 5.

(3) Tokol, Tuncer. Pazarlama Araştırması. 2. Baskı, İstanbul, 1982, s. 3.

(4) Tunç, Güngör. Pazarlama Araştırması -Yönetimdeki Yeri ve Yöntemi. Cilt: I, 1975, s. 24

PAZARLAMA ARAŞTIRMASI VE YÖNETİMDEKİ ÖNEMİ

kararları kendisinin kontrol edemediği karmaşık ve dinamik bir çevrede uygulamasıdır. Pazarlama başta tüketiciler olmak üzere insanlarla uğraşmaktadır (1). Dolayısıyla tüketici davranışlarına göre pazarlama faaliyetlerini düzenlemek zorunda olan yöneticinin, çok kere tüketicilerin arzu ve isteklerini tam olarak tesbit etme imkanı yoktur. Çünkü, her an insanların düşünce ve davranışları değişebilmektedir. Nitekim, rakiplerinin davranışlarının önceden kestirilemeyecek nitelikte olması, pazarlama maliyetlerinin produktivitesini ölçme güçlüğü, pazarlama faaliyetlerine etki eden sosyal amaçlı örgütlerin bulunması, pazarlama harcamalarının bir çoğunun bir yatırım harcamasına benzer şekilde zaman içinde satışları etkilemesi, pazarlama kararlarına olumsuz yönde etki eden faktörler olmaktadır.

Hal böyle iken, pazarlama yöneticisinin alacağı kararlarda belirsizlik ve risk oranı yüksek olmaktadır. Bununla beraber yöneticinin bütün pazarlama faaliyetleri için karar alma zorunluğu da vardır. İşte bu durumda yönetici belirtilen olumsuz durumlara karşı, alacağı kararlarda modern bir yönetim aracı olan pazarlama araştırmasından yararlanır. Yönetimde artan karmaşıklığa paralel olarak geliştirilmiş bu yönetim aracı, sağladığı bilgilerle yöneticiye ışık tutar. Bu açıdan pazarlama araştırması karar alma durumundaki üst yöneticilerin bilgi ihtiyaçlarına yönelik olmaktadır (2).

Bilindiği gibi karar almak, çeşitli alternatifler arasından en uygun olanını seçmektir. Yönetici pazarlama araştırmasında elde ettiği bilgilere dayanarak alternatifleri görebilme, belirliyebilme ve aralarında mukayese yapabilme imkanına sahip olur. Böylece pazarlama araştırması alternatiflerden en rasyonel olanını seçme imkânını yöneticiye verir. Dolayısıyla pazarlama araştırması herhangi bir problem hakkında bir kararın alınmasında söz konusu olan belirsizlik ve riski azaltacak bilgileri temin eder (3). Karar alıcıya rasyonel davranma fırsatını verir. Pazarlama araştırmasıyla toplanan bilgilerin fazlalığı ve doğruluğunun alınacak kararları büyük ölçüde kolaylaştırıcı mahiyette olacağı şüphesizdir. Ancak, yöneticinin değerlendirme yeteneğinin de önemli bir faktör olacağı unutulmamalıdır. Şüphesiz bilgi artışı önemli ve yararlı bir olgudur. Ancak karar alıcının sistemsiz bir bilgi yığını içine de sürüklenmemesi gerekir. Bu itibarla çok sayıda bilgi toplamak yeterli değildir. Bu bilgilerden ne zaman ve nasıl yararlanılacağını, nasıl kontrol edileceğini bilmek de yöneticinin sorumlulukları arasındadır (4).

Belirtilen sebeplerden dolayı pazarlama araştırması, pazarlama yönetiminde önemli bir yere sahip olmaktadır. Nitekim, günümüzde modern işletmecilikte artık sezginin yeri kalma-

-
- (1) Kurtuluş, Kemal, Pazarlama Araştırmaları, İ.Ü. İşletme Fakültesi yayını, No. 54, İstanbul, 1976, s. 5
  - (2) Myers, James H. and Mead, Richard R. The Management of Marketing Research. International Textbook Company, 1969, s. 11-12
  - (3) Myers and Mead., a.g.e., s. 17
  - (4) Stanton., a.g.e., s. 605.

miştir. Çünkü boşlukta, belirsizlik içinde kararlar almak, rasyonel işletmecilikte geçerli değildir (1). Bu şekilde kararlar almak, kaynakların rasyonel kullanımına imkan vermez. Oysa, pazarlama araştırması kanalıyla toplanan bilgiler sayesinde sezgiye başvurulmaz, belirsizlik alanı daraltılmış olur. Dolayısıyla pazarlama araştırması yöneticileri daha rasyonel kararlar almaları için kullandıkları bir araç olmaktadır (2).

İşletme yönetiminde genel olarak "temel" ve "tatbiki" olmak üzere iki tip araştırmadan söz edilebilir (3). Bazen esas ya da teorik olarak da adlandırılan temel araştırma, belli bir konudaki bilgilerin sınırlarını genişletmeye yöneliktir. Problemlere hemen uygulanma zorunluluğu yoktur. Temel araştırmada hipotez, teori formüle etmek ve sınamak amacıyla özellikler, yapılar ve ilişkiler incelenir. Tatbiki araştırma ise, mevcut problem veya problemlerin çözümüne yardımcı olacak bilgileri kullanmaya yöneliktir. Başka bir deyişle, problemlere çözüm yolu gösteren bir araştırmadır. Bu tür araştırmalar teknolojik gelişmenin öncü kuvvetidir ve bu alanda harcanan para ile milli gelir artışı arasında bir orantı vardır. Tatbiki araştırmalar en çok endüstride yer alır. Endüstride hammadde, üretim metodu, satış ve sanayi artıklarını değerlendirme konularında yapılan araştırmalar, uygulamalı araştırmalara örnek gösterilebilir (4).

Pazarlama araştırması ikinci tip yani, tatbiki araştırma alanına girer. Nitekim pazarlama sorunları genellikle tavsiyelerden çok, çözüm isteyen konulardır (5).

Pazarlama araştırması sadece kâr amaçlı işletmelerin kullandığı bir teknik değildir. Son yıllardaki sosyal ve ekonomik gelişmeler, pazarlamanın daha sosyal bir görünüm kazanmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da, işletmelerin dışındaki kuruluşlar, pazarlama araştırmalarını eskiye oranla daha çok kullanmaya başlamışlardır. Kâr amacı taşımayan çeşitli kuruluşlar (üniversite, kütüphane, hastahane gibi) fertlerin düşünce, ilgi, tutum ve tercihlerini öğrenmede bu vasıttan geniş ölçüde yararlanmaya başlamışlardır. Nitekim, bu tip kuruluşlara pazarlama araştırması, programlarının yapılması ve değerlendirilmesinde bazı ekonomik ve davranışsal bilgiler temin etmektedir.

Pazarlama yönetimlerinde önemli bir yere sahip olan pazarlama araştırmasının, karar alıcıya yardımcı olmasına rağmen bugün dahi sevk ve idare tarafından tam bir kabul gördüğü söylenemez. Buna sebep olan çeşitli faktörler vardır. Örneğin araştırmacının uzun zaman al-

-
- (1) Cemalcılar, İlhan. "Pazarlama Araştırması", Pazarlama Seminerleri. MPM yayını, No: 140, Adana, 1975, s. 59.
  - (2) Erem., a.g.e., s. 39.
  - (3) Green and Tull, a.g.e., s. 4.
  - (4) Tenekecioğlu, a.g.e., s. 12.
  - (5) Pınar ve Ateş, a.g.e., s. 6.

PAZARLAMA ARAŞTIRMASI VE YÖNETİMDEKİ ÖNEMİ

ması, büyük harcamaları gerektirmesi yetişkin personel yetersizliği, temin edilen bilgilerin kesin tahminlere elvermeyiş gibi olumsuz faktörler sayılabilir (1).

Ayrıca işletmelerin pazarlama araştırması yapmaları ve araştırmadan yararlanmalarını, işletmelerin büyüklüğü, çeşidi, üretim tarzı ve ekonominin gelişme seviyesi gibi faktörler de sınırlar. Dolayısıyla bu vasıtayı en çok kullanan işletmeler genellikle büyük işletmelerdir. Pazarlama araştırmasını yapma veya yaptıranın gerektirdiği büyük harcamalar, küçük veya orta büyüklükteki işletmelerin bu vasıtadan yararlanmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Ekonomik gelişme seviyesi de işletmelerin pazarlama araştırması yapmalarına etki eden ayrı bir faktördür. Çünkü arzın yetersiz olduğu ekonomilerde, "satıcı saltanatı" hüküm sürmekte ve üretilen mallar çok kere, herhangi bir pazarlama problemi olmadan satılabilmektedir. Dolayısıyla, bu ekonomilerde faaliyet gösteren işletmeler, pazarlama araştırmasına daha az baş vurmakta ve sonuçlarından az yararlanmaktadır.

SONUÇ

Pazarlama yönetiminde araştırma konusu, işletmelerin değişik kademelerinde kendini her geçen gün daha çok hissettirmektedir. Yönetim, üretim ve pazarlama konularında gerekli kararları alabilmek için çeşitli bilgilere dayanmak zorundadır. Yönetimin tüketici ile doğru- dan ilişki kurma fırsatını bulamadığı günümüzün karmaşık ekonomik düzeninde, pazarlama araştırması yönetim ile piyasa arasındaki mesafeyi kapatmak suretiyle, üretici ile tüketicinin haberleşmesini sağlamakta, üretim ve pazarlama kararlarının alınması gerekli bilgileri temin etmektedir (2). Bu durumu ile pazarlama araştırması, yönetim ile piyasa arasındaki haberleşmeyi tamamlamakta ve karar almaya yardımcı olmaktadır.

Sağladığı bilgilerle yönetimin karar almasına yardımcı olma gibi temel bir fonksiyon sahip bulunan pazarlama araştırması, bunu pazar ve pazardaki faaliyetlerle ilgili bilgileri sürekli olarak toplayıp ve analiz ederek sürdürür. Bir anlamda pazarlama araştırması pazarda işletmeye doğru organize edilmiş olan bir haberleşme sistemidir.

Topladığı bilgilerle mikro düzeyde işletme yönetimine rasyonel kararlar alınmasında yardımcı olması yanında, pazarlama araştırması makro düzeyde de üretim faktörleri piyasası il mal ve hizmetler piyasası arasındaki dengenin kurulmasında gerekli bilgileri sunarak refa düzeyinin artmasına da katkıda bulunmaktadır.

Dolayısıyla ekonomik ve sosyal hayata çeşitli bilgiler sunarak katkıda bulunan pazarlama araştırmasının, gelişmekte olan ülkemizde yaygınlaştırılması şüphesiz yararlı olacaktır.

(1) Devrez, a.g.e., s. 11.

(2) Devrez, s. 7.

DR. RECAİ ÇINAR

GSMH'dan 1981 yılı itibariyle tüm araştırma ve geliştirme faaliyetlerine sadece 0.6 gibi düşük bir payın ayrıldığı Türkiye'de (1), pazarlama araştırmalarının da henüz gelişmekte olduğunu görüyoruz. Yine, 1976 yılında yapılan bir pazarlama araştırmasından, incelemeye konu firmalarda pazarlama araştırmaları bölümlerinin yarısından fazlasının 1970 yılı ve daha sonraki yıllarda kurulduğunu ve araştırma kapsamına dahil 330 firmanın yaklaşık olarak yarısında pazarlama araştırmaları ile uğraşan bir bölümün olduğunu anlıyoruz (2).

Öyle ise, karar alıcıya sağladığı bilgiler sayesinde yönetimde önemli bir yere sahip olan bu modern yönetim aracının hızlı gelişimini sağlamak ve sonuçlarından daha çok sayıdaki kurumların yararlanmasını temin etmek gerekmektedir. Bunun için de, pazarlama araştırmasını teşvik edecek düşük maliyetli kredi sağlanması, özel olarak pazarlama araştırması elemanlarının yetiştirilmesine ağırlık verilmesi, araştırmada kullanılmak üzere modern teknolojiye uygun cihazların satın alınmasında kolaylık getirilmesi ve yönetimle pazarlar arasında ve yönetimin kendi içinde iyi bir haberleşme ve koordinasyon ağının kurulması gibi tedbirler düşünülebilir.

Belirli aralıklarla yapılmış ve yapılacak pazarlama araştırmalarının sonuçlarına göre, alınmış tedbirler değerlendirilmeli ve destekleyici çalışmaların sürdürülmesi şüphesiz yararlı olacaktır.

Pazarlama araştırmasını sınırlayan çeşitli olumsuzluklara rağmen, bundan vazgeçilmesi düşünülemez. Öyle ise, gelişen ülkelerin kendi pazarlama araştırması sistemlerine sahip olmaları gereklidir. Aynı zamanda dış pazarlarda rekabet edilebilmesi için de, bu konuda gelişme kaydedilmesi kaçınılmaz olmaktadır.

---

(1) DPT. Uluslararası Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (Nisan 1986).

(2) Kurtuluş, Kemal. Türkiye 1976 Pazarlama Araştırmaları Anketi. İ.Ü. İşletme Fakültesi yayını, No. 73, İstanbul, 1977, s. 32.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Cemalcılar, İlhan, Pazarlama Araştırması, EİTİA yayını, No. 69/35, Eskişehir.
- , "Pazarlama Araştırması", Pazarlama Seminerleri, MPM yayını, No. 140, Adana, 1975
- Devrez, Güney, Piyasa Araştırmasında Bilgi Toplama Metotları. A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, No. 309, Ankara, 1971.
- DPT, Uluslararası Ekonomik Göstergeler. (Nisan 1986)
- Erem, Tunç, Yönetim Açısından Pazarlama, (2. Baskı), İstanbul, 1978.
- Green, Paul E. and Tull, Donald S., Research for Marketing Decisions, 4th Edition, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1978.

PAZARLAMA ARAŞTIRMASI VE YÖNETİMDEKİ ÖNEMİ

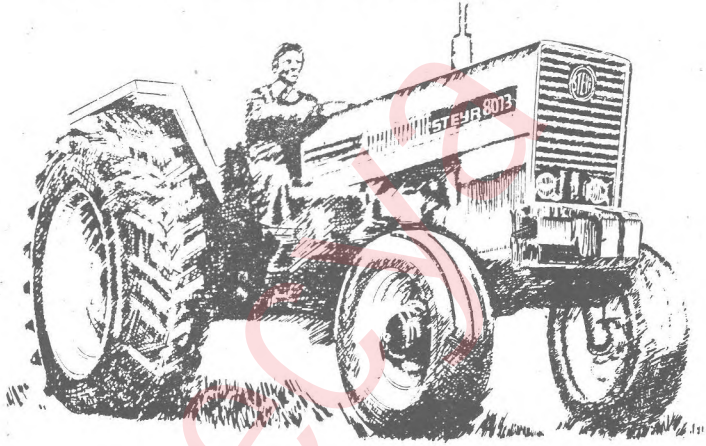
- Hart, Norman A. and Stapleton, John., Glossary of Marketing Terms, Heinemann, London, 1977.
- Kurtuluş, Kemal, Pazarlama Araştırmaları, İ.Ü. İşletme Fakültesi yayını, No. 54, İstanbul, 1976.
- , Türkiye'de 1976 Pazarlama Araştırmaları Anketi, İ.Ü. İşletme Fakültesi yayını, No. 73, İstanbul, 1977.
- Myers, James H. and Mead, Richard R. The Management of Marketing Research, International Textbook Company, 1969.
- Pınar, M. Cengiz ve Ateş, Hüseyin., Pazarlama Araştırmaları, İstanbul, 1983.
- Stanton, William J., Fundamentals of Marketing, Fourth Edition. McGraw-Hill Book Company, 1975.
- Tenekecioğlu, Birol, Pazarlama Araştırması, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı yayını, No. 37, Eskişehir, 1986.
- Tokol, Tuncer., Pazarlama Araştırması., 2. Baskı, İstanbul, 1982.
- Tunç, Güngör, Pazarlama Araştırması, Yönetimdeki Yeri ve Yöntemi, Cilt: I, 1975.

Tasarrufları
değerlendirirken
esnafa, sanatkara destek
sanayiye
kaynak oluşturan...
...ülke kalkınmasına
katkı sağlayan
banka...

Traktörde dünya markası!

STEYR

70 BEYGİR GÜCÜNDE

16 ileri, 8 geri vitesli

Bir yıl garanti

Her zaman bol yedek parça

Devamlı Servis

TÜRKİYE ZİRAİ DONATIM KURUMU
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ - ANKARA

Telex: Donatım Teletel: 16 61 40 Telex: 422 35 / zdan tr.

25 BÖLGE 367 ŞUBE İLE
BÜTÜN TÜRKİYE'DE HİZMETİNİZDE.

T.C. ZİRAAT BANKASI'na

gelin

**tasarrufunuzla
ulusal
kalkınmaya
katılın**

Ziraat Bankası

1- Tarımsal Kalkınmada Kooperatifçilik VI. Türk Kooperatifçilik Kongresinde verilen tebliğ ve Tartışmalar (2 Cilt)	250.-
2- 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları VII. Türk Kooperatifçilik Kongresinde verilen Tebliğ ve Tartışmalar	350.-
3- Kooperatiflerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasındaki Rolü ve VIII. Kongre Tebliğ ve Tartışmalar	350.-
4- Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası IX. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri	350.-
5- X. Türk Kooperatifçilik Kongresi ve Tebliğleri	600.-
6- Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmasında Kooperatiflerin Rolü	600.-
7- Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları	150.-
8- Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatif ve Devlet	150.-
9- Kooperatif Şirketler	100.-
10- Kooperatifçilik ve İlkokul	100.-
11- Kooperatifçilik Bilgisi	150.-
12- Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği	150.-
13- Kooperatifçilik ve Kooperatifçilikle İlgili Yayınlar Bibliyograf.	150.-
14- Türk Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler	
15- Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri	400.-
16- Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları	600.-
17- Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim	200.-
18- Atatürk ve Kooperatifçilik	200.-
19- The Co-operative Movement In Turkey And Its Expocted Develop.	250.-
20- Co-operatives In Developing Countries And Turkish Experience.	250.-
21- A Comparative Study of Agrucultural Cooperatives And Their Marketing Functions On Foreign Trade In Turkey And In The United States Of America	1200.-
22- Çorlu İlçesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatifinde Grup Tarımının Ekonomik Analizi	500.-
23- Vakıflar Tüzüğü	200.-
24- Karınca Dergisi Kooperatifçilikle İlgili Bibliyografya	1000.-
25- XI. Türk Kooperatifçilik Kongresi (Tebliğler)	1200.-
26- XI. Turkish Co-operative Congress	1200.-
27- Türkiyede Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri	1000.-
28- Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği	750.-
29- Dünyada Mekan Konut Kooperatifleri Semineri	600.-
30- Altın Bilezik Esnaf ve San. Kef. Koop. Semineri (Tebliğler)	400.-
31- Bir Lokma Bir Barka Tüketim Kooperatifleri Semineri (Tebliğler)	600.-

D E R G İ L E R İ M İ Z :

ÜÇ AYLIK KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ YILLIK ABONESİ	3.000.-
AYLIK KARINCA DERGİSİ YILLIK ABONESİ	6.000.-
ALTI AYLIK COOPERATION IN TURKEY DERGİSİ YILLIK ABONESİ	4.000.-

ADRES: Mithatpaşa Caddesi No: 38/A Yenişehir-ANKARA

TELEFON: 316125-316126

Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları:1

**I. MİLLÎ
KOOPERATİFÇİLİK
KONGRESİ**

• 20-21 Aralık 1986 - Ankara

TEBLİĞLER

TÜRK YURDU

ÇİFT S * SUBAT 1987 * K.A. DMHIL 000 TL

1

TÜRK YURDU

Türk Ocağı Merkez Hey'eti'nin
Aylık Yayın Organıdır.

İkinci Sayısı
Çıktı!

*

Prof. Dr. Orhan DÜZGÜNEŞ
Nevzat KÖSOĞLU
Prof. Dr. Ahmet B. ERCILASUN
Dr. Cezmi BAYRAM
Doç. Dr. İrfan GİRGIN
Necdet ÖZKAYA
Ali AKBAŞ
Yard. Doç. Dr. Şahin UÇAR
Fikret GÖKDEMİR
Çağatay ÖZDEMİR
Hüseyin TUNCER
Adem KONAN
Serdar SAĞLAM
Osman OKTAY
Refet KÖRÜKLÜ

*

Bayilerden
isteyiniz!

İLK SAYISI KAPISILDI !...

*

257311 numaralı
POSTA ÇEKİ hesabına
6000 TL. yatırıp
"Sakarya Cad. 30 Ankara"
adresine bilgi vererek
abone olunuz

*

KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of the Turkish Co-operative Association, it is published four times a year. The subscription price to the review is \$ 4 a year, air mail included, Correspondance relating to the review should be sent to «Türk Kopperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi 38/A, Ankara - Turkey.»

The Turkish Co-operative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose articles appear in Kooperatifçilik.

Proprietor on behalf of
The Turkish Co-operative Association
Hüsni POYRAZ

Editor - In - chief
Prof. Dr. Rasih Demirci

Editorial Board

Doç. Dr. Orhan ARSLAN

İrfan Ünver NASRATTINOĞLU – Halil BİLİCİ
İsa KAYACAN – Alâaddin KORKMAZ

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications book review, announcement and news notes on Co-operatives in English or French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will be mainly Turkish.

-----Managing Board-----

Hüsni POYRAZ	: President
Niyazi YÜKSEL	: Vice President
Turan TEKELİ	: Treasurer
Prof.Dr.Rasih DEMİRCİ	: Member
Dr.Mustafa DOYUK	: "
Doç.Dr.Celâl ER	: "
Dr.Şenol ERDOĞAN	: "
Aydın İMAMOĞLU	: "
Nafiz İMAMOĞLU	: "
Ayhan İNAL	: "
İrfan Ünver NASRATTINOĞLU	: "
Kâmil ÖZDEMİR	: "
Yrd.Doç.Dr. Atilla ÖZER	: "
S.Akın ŞEHİRLİOĞLU	: "
M.Nedim YILMAZ	: "

-----BOARD OR AUDITORS-----

Nail TAN	: President
Ahmet ERDOĞAN	: Member
Nizamettin ÖZDOĞAN	: "

BÜYÜYEN TÜRKİYE'NİN,
GELİŞEN BANKASI.

ZİRAAT BANKASI

1986 YILI KARI 13.5 MİLYAR

1980 1.650.000 1981 2.540.000 1982 15.330.000 1983 127.840.000 1984 2.324.000.000 1985 2.485.000.000 1986 YILI KARI 13.5 MİLYAR